

Van: Dietz, Frank <Frank.Dietz@pbl.nl>
Verzonden: donderdag 6 april 2017 16:56
Aan: FORM009
Onderwerp: beleidsopties circulaire economie
Bijlagen: pbl-170406-notitie informateur-circulaire economie.pdf

Hoi Ben,

Bijgaand onze notitie met beleidsopties voor circulaire economie. Als je (aanvullende) vragen hebt, hoor ik het wel.

Bij de afdeling communicatie van het PBL leeft de vraag of dit stuk morgen ook op de PBL-website kan worden gepubliceerd. Mij lijkt dat dit nog te vroeg is, al staan er geen staatsgeheimen in dit stuk. Ik kan mij voorstellen dat input voor de formatie die vóór of tijdens de onderhandelingen wordt gepubliceerd de onderhandelingen in de weg kan gaan zitten. Maar jij mag het zeggen.

Groet, Frank

dr. F.J. Dietz
Sectorhoofd Duurzame Ontwikkeling

Planbureau voor de Leefomgeving

Postbus 30314 | 2500 GH Den Haag

Bezoekadres: Bezuidenhoutseweg 30 | 2594 AV Den Haag

T 070 32 88 710

M 06 158 59 618

frank.dietz@pbl.nl

<http://www.pbl.nl>



Planbureau voor de Leefomgeving



Planbureau voor de Leefomgeving

CIRCULAIRE ECONOMIE: OPTIES VOOR BELEID

Notitie

6 april 2017

PBL-Notitie voor informateur mevrouw E.I. Schippers

Contact: Frank J. Dietz, frank.dietz@pbl.nl

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) is het nationale instituut voor strategische beleidsanalyses op het gebied van milieu, natuur en ruimte. Het PBL draagt bij aan de kwaliteit van de politiek-bestuurlijke afweging door het verrichten van verkenningen, analyses en evaluaties waarbij een integrale benadering vooropstaat. Het PBL is voor alles beleidsgericht. Het verricht zijn onderzoek gevraagd en ongevraagd, onafhankelijk en wetenschappelijk gefundeerd.

www.pbl.nl

Circulaire economie: opties voor beleid

Op verzoek van de informateur inventariseert het PBL in deze notitie beleidsopties voor de transitie naar een circulaire economie. Die opties zijn voornamelijk ontleend aan en bouwen voort op eerder onderzoek van het PBL alsmede de input die PBL leverde voor het SER-advies *Werken aan een circulaire economie: geen tijd te verliezen* (2016) en voor het *Rijksbrede programma Circulaire Economie* (2016).

Na een korte omschrijving van wat het PBL onder een circulaire economie verstaat, worden enkele uitgangspunten benoemd voor beleid ter bevordering van een circulaire economie. Vervolgens worden vier clusters van beleidsopties beschreven: (1) markt maken en beprijzen van milieu, (2) stimulerende wet- en regelgeving, (3) innovatiebeleid, en (4) de overheid als netwerkpartner. Tot slot worden de relaties met enkele andere belangrijke beleidsdossiers aangegeven.

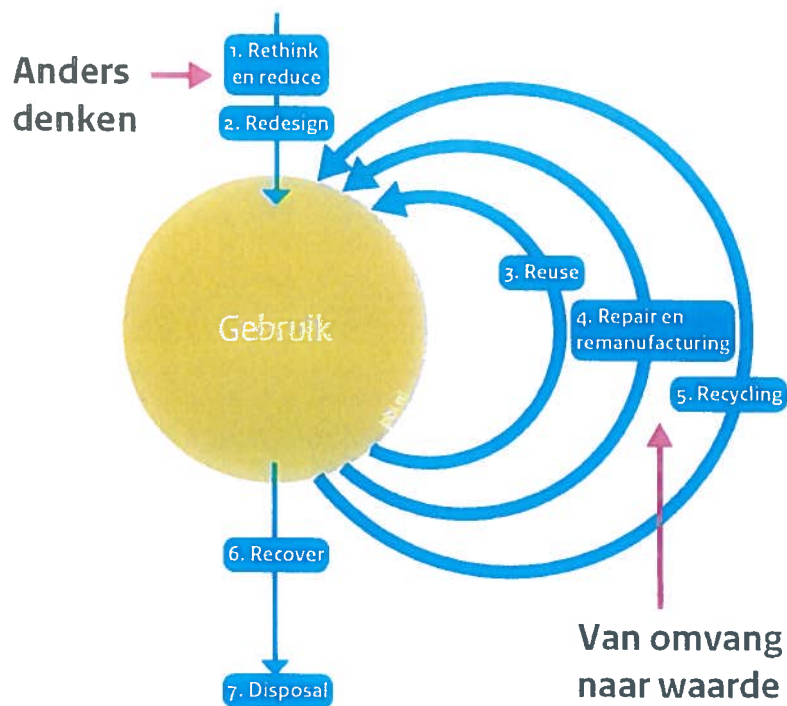
Relevante voorbeelden van concrete beleidsopties die onderdeel uit kunnen maken van een brede beleidsmix om de transitie naar een circulaire economie te bevorderen zijn:

- Afschaffing van de vrijstelling voor de CO₂-heffing op het gebruik van energie als grondstof (feedstocks zoals olie voor de productie van plastic).
- Handhaving van het verlaagde BTW-tarief voor arbeidsintensieve diensten vanwege de bijdrage aan hergebruik door bijvoorbeeld reparatiediensten.
- Vermindering van de 'milieuschadelijke subsidie' die wordt genoten in de vorm van veel lagere tarieven op elektriciteit en aardgas voor grootverbruikers.
- Voor zover financiële prikkels op de korte termijn tot hogere productiekosten leiden en daardoor tot een minder aantrekkelijk vestigingsklimaat, zou dit gericht kunnen worden gecompenseerd in de directe belastingen (bijvoorbeeld de vennootschapsbelasting).
- Gebruik het inkoop- en aanbestedingsbeleid van de overheid meer als instrument om de markt voor circulaire economie te stimuleren. Beoordeel projecten en producten daarbij op de kosten over de gehele levensduur en laat ruimte om functioneel aan te besteden.
- Heroverweeg bestaande regelgeving die de circulaire economie onbedoeld in de weg zit, met borging van het belang van volksgezondheid en milieu.
- Biedt experimenteerterruimte – bijvoorbeeld door tijdelijke vergunningen te verlenen – die innovatieve oplossingen mogelijk maakt.
- Werk met dynamische normstelling, waarbij prestatie- en producteisen in de tijd worden aangescherpt. Denk hierbij bijvoorbeeld aan in de tijd oplopende aandelen secundair materiaal.
- Richt het topsectorenbeleid structureel op vergroening en circulaire economie. Overweeg circulaire economie als cross-sectoraal thema in het topsectorenbeleid op te nemen.
- Overweeg een expertisecentrum op te richten voor circulaire economie, waarbij met name mkb-bedrijven en lagere overheden terecht kunnen. Dit om ervaringen te delen en structureel leren te bevorderen.
- Versterk de Green Deal aanpak door expliciet aandacht te besteden aan het formuleren en monitoren van milieudoelstellingen.

Circulaire economie

Circulaire economie is gericht op het optimaal inzetten en gebruiken van grondstoffen in de economie, waarbij het behoud van natuurlijke hulpbronnen centraal staat. Dat wil zeggen: grondstoffen worden steeds gebruikt in een toepassing met de hoogste waarde voor de economie en de minste schade voor het milieu (PBL 2016). Dit geldt zowel voor niet-hernieuwbare grondstoffen, zoals metalen, als voor hernieuwbare grondstoffen, zoals hout en landbouwproducten. In een circulaire economie blijven grondstoffen en producten lang en hoogwaardig in de economie. Hierdoor wordt Nederland minder afhankelijk van import, zijn minder primaire grondstoffen nodig, is in de regel minder energie nodig en komt minder afval vrij. Een circulaire economie biedt ook nadrukkelijk kansen voor bedrijven: nieuwe (internationale) markten, meer samenwerking in productketens en minder grondstoffenverbruik en dus kostenbesparing. Het realiseren van een circulaire economie vereist actie in de hele productketen: van de winning van grondstoffen, via het productontwerp, naar het productieproces, en reparatie, hergebruik en recycling van het product.

Levenscyclus van een product in een circulaire economie



Bron: PBL

Uitgangspunten voor beleid

Het beleid om in Nederland en Europa de transitie naar een circulaire economie te bevorderen is gericht op verschillende onderdelen van de productketen. Aan het eind van de keten is het beleid al gevorderd, in de vorm van afvalbeleid met concrete kwantitatieve doelen. De uitdaging ligt nu vooral aan het begin van de keten, bij het verminderen van het grondstofgebruik, een ander ontwerp van producten en het langer gebruiken van producten.

Belangrijk is het inzicht dat bij het verwerken van grondstoffen in producten energie nodig is. Diverse energieproducten fungeren zelf ook als grondstof, zoals olie bij de productie van

plastics. Wanneer minder grondstoffen worden gebruikt, wordt ook minder energie gebruikt. Bovendien is bij recycling van veel grondstoffen minder energie nodig dan bij het verwerken van primaire grondstoffen. Het streven naar een meer circulaire economie bevordert zo bezien ook een efficiënter energiegebruik en daardoor een verlaging van de milieudruk (waaronder dus ook CO₂-emissies). Dit relateert de beleidsagenda voor de circulaire economie direct aan de beleidsagenda voor de energietransitie. Als overheidsbeleid energiegebruik duurder maakt, worden goederen waarvoor bij de productie veel energie nodig is, duurder. Het wordt dan aantrekkelijker om deze producten langer te gebruiken en, vooral bij energie-intensieve onderdelen en materialen, deze te hergebruiken of naar minder energie-intensieve alternatieven over te stappen.

Een circulaire economie vraagt in toenemende mate om samenwerking in de keten en om nieuwe allianties tussen bedrijven in bestaande en nieuwe productketens. Een goed productontwerp kan helpen de levensduur te verlengen, door reparatie en hergebruik van product of onderdelen en recycling te vereenvoudigen. Hierbij passen andere verdienmodellen, zoals het inzetten op het gebruik van diensten (aantal wasbeurten) in plaats van bezit van producten (wasmachine).

Instrumentering van een meer circulaire economie vergt een brede beleidsmix waarin financiële prikkels, stimulerende wet- en regelgeving, innovatiebeleid, en publiek-private samenwerking (de overheid als netwerkpartner) worden gecombineerd. Een overzicht van beleidsopties volgt hieronder. Het betreft een eerste inventarisatie. Hierbij is het van belang voor ogen te houden dat nog maar weinig bekend is over de mogelijkheden en effecten van het vroeger in de keten ingrijpen door de overheid. Dit in tegenstelling tot het afvalbeleid en de bijdrage daarvan aan het meer circulair maken van de economie.

Markt maken en beprijzen van milieu

Aan milieuvervuiling of het gebruik van natuurlijke hulpbronnen hangt nu vaak nog geen adequaat prijskaartje. Om die reden nemen veel burgers en bedrijven het milieuarargument niet goed mee in hun dagelijkse beslissingen: het raakt hen niet op de juiste wijze in hun portemonnee. Hoe je het ook wendt of keert, het adequaat beprijzen van milieugebruik is een essentieel element op weg naar een CO₂-arme samenleving (energietransitie) die bovendien efficiënt met hulpbronnen om gaat (de circulaire economie). Typen van instrumenten die hiervoor zijn in te zetten: statiegeldsystemen, verhandelbare rechten, heffingen, subsidies. Daarnaast gaat er sturende werking uit van het inkoop- en aanbestedingsbeleid van grote marktpartijen. De overheid behoort hier ook toe. In het streven naar een circulaire economie zijn in het kader van marktprikkels de volgende beleidsopties te overwegen:

- **Fiscale vergroening:** De huidige Nederlandse mix aan belastingen, heffingen en subsidie-regelingen biedt volop ruimte voor betere sturing ten aanzien van de circulaire economie en tegelijkertijd de energietransitie. Slimme marktprikkels dienen hier beide doelstellingen. Met het gericht inzetten van fiscale vergroening worden consumenten en producenten geconfronteerd met de milieuschade die zij veroorzaken met hun consumptie-, productie- en investeringsbeslissingen. Vervuilende alternatieven worden duurder en schone technologie wordt aantrekkelijker (Zie Vollebergh 2012).
- In eerdere rapporten heeft PBL gewaarschuwd voor al te hoge verwachtingen over fiscale vergroening, maar tegelijk ook een aantal concrete voorstellen gedaan die kunnen bijdragen aan een betere milieubeprijzing om een meer circulaire economie te bewerkstelligen en in het verlengde daarvan ook nog bij te dragen aan de gewenste energietransitie (Vollebergh et al. 2014; 2016):
 - afschaffing van de vrijstelling voor het gebruik van energie als grondstof (impliciete vrijstelling van CO₂-beprijzing);
 - vermindering van 'milieuschadelijke subsidie' die wordt genoten in de vorm van veel lagere tarieven op elektriciteit en aardgas voor grootverbruikers;

- handhaving van het verlaagde BTW-tarief voor arbeidsintensieve diensten vanwege bijdrage aan hergebruik (en concurrentie met zwart werken).
- Voor specifieke belastingen om de CE te stimuleren is de uitdaging vooral te zoeken naar de goede aangrijpingspunten voor belastingheffing. In beginsel zou een belasting op materialen of grondstoffen, zoals de verpakkingenbelasting, daarin een zinvolle bijdrage kunnen leveren omdat het leidt tot een betere milieubeprijzing.
- Voor zover financiële prikkels op de korte termijn tot hogere productiekosten leiden en daardoor tot een minder aantrekkelijk investeringsklimaat, zou dit deels gericht kunnen worden gecompenseerd in de directe belastingen (bijvoorbeeld de vennootschapsbelasting). Dit is ook in 1996 gebeurd bij de invoering van de regulerende energiebelasting. Uit empirisch onderzoek blijkt overigens dat de kosten van milieubeleid meestal niet tot significante concurrentievervalsingen hebben geleid en bedrijven niet heeft aangezet hun activiteiten te verplaatsen naar landen zonder milieubeleid (Arlinghaus 2015). Anderzijds wordt ook wel gedacht dat ambitieus milieubeleid bedrijven aanzet tot innovaties die leiden tot hogere productiviteit (de 'Porter hypothese'). Dat verschaft bedrijven op langere termijn dan een voorsprong op concurrenten zodra andere landen ook hun regelgeving aanscherpen ('early mover advantage'). Maar ook dit effect blijkt zich niet altijd voor te doen (Ambec et al 2013).
- *Gebruik het inkoop- en aanbestedingsbeleid van de overheid meer als instrument om de markt voor circulaire economie te bevorderen.* Dat vergt in ieder geval het aanbrengen van dynamiek in het beoordelingssysteem bij aanbestedingen, zodat bedrijven voortdurend prikkels krijgen om hun producten te verbeteren. De inkopende overheid kan bedrijven die veel meer bieden dan de minimumeisen hier voor belonen. Bijvoorbeeld door bij de inkoop van producten te beoordelen op de *kosten over de gehele levensduur*. Daarnaast biedt het zogeheten *functioneel aanbesteden* – dat gericht is op de gewenste functie (zoals doorstroming van het verkeer) in plaats van op een concreet product (zoals extra rijstroken) – meer ruimte voor partijen om te komen met creatieve en innovatieve oplossingen. Op deze manieren kan het inkoop- en aanbestedingsbeleid helpen om innovatie te bevorderen de markt voor groene en circulaire producten te vergroten (Hannemaaijer & Kruitwagen 2015).
- Door het Europese emissiehandelssysteem (ETS) krijgen emissies van broeikasgassen door de energie-intensieve industrie en elektriciteitsproductie een prijs. Momenteel ligt de prijs van emissierechten rond de € 5 per ton CO₂. Dat is veel lager dan nodig wordt geacht om effectief te prikkelen tot energiebesparing en meer gebruik van niet-fossiele energiebronnen. In de literatuur wordt hiervoor vaak € 30 per ton genoemd. Voor aanpassingen van het emissiehandelssysteem die tot een hogere prijs zullen leiden is in Europa vooralsnog onvoldoende draagvlak. Op nationaal niveau kan invoering van een bodemprijs voor CO₂ uitkomst bieden. Dat krijgt vorm door een variabele heffing bovenop de ETS-prijs (Brink et al. 2016). De bodemprijs voor CO₂ is dan de som van de ETS-prijs en de variabele heffing. De hogere CO₂-prijs is een extra stimulans voor innovatie en investeringen in schone technologieën. Zodra de ETS-prijs hoger wordt dan de bodemprijs, is de variabele heffing overbodig. In het Verenigd Koninkrijk is in 2013 een dergelijke heffing ingevoerd voor de elektriciteitssector.

Stimulerende wet- en regelgeving

Stimulerende wet- en regelgeving gaat om het inventariseren, heroverwegen en opheffen van belemmeringen in bestaande regelgeving, het verlenen van experimenteerruimte en het werken met dynamische normenstelling om innovatie te bevorderen.

- Bestaande wet- en regelgeving kan de overgang naar een circulaire economie op diverse manieren onbedoeld in de weg zitten. Voortzetten van het zoeken naar mogelijkheden om bestaande *belemmeringen op het gebied van wet- en regelgeving* zoveel mogelijk weg te nemen (zoals nu gebeurt in het programma Ruimte in Regels voor Groene Groei) is dan ook een relevante beleidsinterventie, waarbij het belang van de volksgezondheid

en dat van de natuurkwaliteit expliciet blijft meegewogen. Voor circulaire economie betreft dit bijvoorbeeld de Europese afvalwetgeving of REACH – een verordening voor de registratie, evaluatie en autorisatie van chemische stoffen –, die hergebruik en recycling vaak onbedoeld in de weg zitten. Zodra een product een afvalstatus heeft, is het namelijk gebonden aan afvalwetgeving en is het daarnaast door de status minder aantrekkelijk voor afnemers. Denk hierbij aan het inzetten van reststromen of discussies over afval in diervoeder. Maar ook bij een verschuiving van bezit van producten naar gebruik van diensten kunnen diverse juridische belemmeringen een rol spelen. Dit betreft onder andere de huidige boekhoudkundige normen met betrekking tot solvabiliteit. Daarnaast kunnen problemen optreden als investeringen door de ene ketenspeler besparingen kunnen opleveren voor andere ketenspelers. In die situatie kan het nodig zijn om afspraken te maken over de verdeling van kosten en baten. Juridisch gezien kunnen dergelijke afspraken echter als kartelvorming worden opgevat door de Autoriteit Consument en Markt. Dit hindert veranderingen op ketenniveau.

- Door *experimenteeruimte* te bieden, bijvoorbeeld door tijdelijke vergunningen te verlenen, kan cruciale ervaring worden opgedaan die nodig is om innovatieve oplossingen mogelijk te maken (Hanemaaijer & Kruitwagen 2015). Hierbij is het nodig de kansen die innovatie biedt, te combineren met eisen voor de bescherming van volksgezondheid en milieu. In de praktijk mist het bevoegde gezag vaak de rugdekking die nodig is om ruimte te geven aan innovatieve oplossingen. Het doorvertalen in de beleidsketen vraagt dan om een verschuiving van verantwoordelijkheden. Dat geldt ook bij het verlenen van experimenteeruimte. Innovaties bij het sluiten van kringlopen vragen met enige regelmaat om experimenteeruimte. Het bieden van de experimenteeruimte vraagt van overheden om kennis en lef. Kennis bijvoorbeeld over de EU-regelgeving en een goede onderbouwing van de risico's voor gezondheid en leefomgeving. En lef omdat experimenten ook kunnen mislukken.
- *Werken met dynamische normstelling*, waarbij de prestatie-eisen in de tijd worden aangescherpt. Milieubeleid via normen en EU-regelgeving hebben goed gewerkt om de milieudruk te verlagen en zijn ook aanjager geweest voor milieusparende innovaties. Milieusparende innovaties zijn vaak afhankelijk van normstellend overheidsbeleid. Dit komt omdat de kosten en baten voor het milieu niet of onvoldoende zijn geïnternaliseerd in de prijs van producten en daardoor de vraag naar milieusparende innovaties niet van de grond komt. Nationale of Europese prestatie- of producteisen zijn dan een zinvolle aanpak. Om de drang tot innovatie bij de marktpartijen te onderhouden, is dynamiek in het systeem nodig, in de zin dat normen op transparante en voorspelbare wijze in de tijd worden aangescherpt. Een succesvol Nederlands voorbeeld hiervan zijn de regelingen Vervroegde Afschrijving Milieu-investeringen (VAMIL) en de Energie Investeringsaftrek (EIA), waarin de normen voor de behaalde energiebesparing in de loop van de tijd steeds strenger zijn geworden (Ruijs en Vollebergh 2013). Op vergelijkbare wijze kan worden overwogen voor diverse technologieën die van belang zijn voor de circulaire ecodynamische normstelling te hanteren om het aandeel secundair materiaal in de tijd te laten oplopen.

Innovatiebeleid

- Fiscale vergroening kan niet los worden gezien van effectieve fiscale prikkels ter bevordering van innovatie. Subsidies en belastingvoordelen voor nieuwe technologieën maken produceren in Nederland met nieuwe schonere technologieën op lange termijn aantrekkelijk. Dit is dus instrumenteel voor zowel de doelstellingen energie en circulaire economie als voor het vestigingsklimaat en de werkgelegenheid op de lange termijn (Zie OECD, 2010, Innovation and the Environment).
- Nederlandse bedrijven brengen oplossingen op de markt voor ecologisch relevante thema's, zoals een meer duurzame voedselproductie, waterzuivering, de opwerking van afval naar grondstoffen en zonne- en windenergie. Voor een klein land als Nederland

helpt een veeleisende thuismarkt om door export extra aan groene innovaties te verdienen. Die veeleisende vraag is vaak gecreëerd door milieubeleid en is belangrijk voor bedrijven met nieuwe groene technologie (Dekker et al. 2012). Dit met het oog op het identificeren van nieuwe behoeften voor producten en het belang van interactie tussen vragers en aanbieders. Beide zijn cruciaal voor het leerproces waar innovaties doorheen moeten voordat ze een positie kunnen veroveren op de snelgroeende internationale markten voor groene technologieën. Om de exportkansen van groene technologische innovaties een impuls te geven zou kunnen worden ingezet op een betere afstemming tussen het aanbod gedreven Nederlandse innovatiebeleid en het vraag gedreven milieubeleid (Van der Vooren en Wesselink 2016).

- Hoewel dit niet exact is te kwantificeren, zijn de risico's en terugverdientijden voor groene innovaties groter dan voor reguliere innovaties. En voor de ontwikkeling van echt nieuwe producten en productieprocessen (radicale groene innovaties) ontbreken de markten vaak nog. Daarom is de overheid een cruciale partij voor de stimulering van groene innovaties. Een beleidsoptie is het topsectorenbeleid structureler te richten op vergroening en circulaire economie. Daarnaast is te overwegen een deel van de overheidsmiddelen voor schone technologie 'groen' te oormerken voor durfkapitaal, financiering van het midden- en kleinbedrijf of de financiering van internationale partnerschappen (Hanemaaijer en Kruitwagen 2015).
- Naast technische innovatie is aandacht nodig voor de sociale en institutionele dimensies van innovatie. Dit vraagt een ander type van beleid. Verschuiving van eigenaarschap van producten vergt bijvoorbeeld vaak veranderingen in geschreven en ongeschreven regels, gewoonten en opvattingen in de hele productketen (Potting et al. 2016). Wie is wanneer waarop aanspreekbaar?

De overheid als netwerkpartner

De aanwezige kennis, creativiteit en ondernemerszin kunnen beter worden benut en gestuurd als de overheid samen optrekt met burgers en bedrijven (netwerkaanpak). Onderdelen van zo'n aanpak kunnen zijn:

- Een *expertisecentrum voor circulaire economie* lijkt zinvol om bestaande kennis over circulaire economie beter te benutten en het structureel leren van opgedane ervaringen te vergroten. Bij dit expertisecentrum zouden met name mkb-bedrijven en de beleidsketen (provincies, gemeenten en uitvoeringsdiensten) terecht moeten kunnen voor beschikbare kennis en vragen over circulaire economie. Omgekeerd kan vanuit het expertisecentrum worden geadviseerd richting bedrijven over mogelijke besparingsopties en richting gemeenten over manieren om circulair bevorderend aan te besteden. Er wordt veel geëxperimenteerd en geleerd, maar de opgedane kennis blijft vaak gefragmenteerd en verspreid over veel partijen liggen. Een meer structurele uitwisseling van kennis is nodig om de overgang naar een circulaire economie verder aan te jagen. Ook vragen over duurzaam inkopen en functioneel aanbesteden zouden in dit kenniscentrum een plek kunnen krijgen. Inkoopende en aanbestedende overheden kunnen daar dan voor ondersteuning terecht. Op deze wijze kan er sneller worden geleerd (niet alleen van de eigen ervaring). De oprichting van een dergelijk expertisecentrum hoeft niet direct veel geld te kosten, maar kan wel de nodige milieuwinst opleveren. De exacte omvang van de milieueffecten is lastig te kwantificeren, omdat op voorhand niet kan worden aangegeven bij welke grondstoffen en in welke mate besparingen zullen optreden naar aanleiding van verstrekte adviezen.
- Het bestaande beleid met *Green Deals* kan worden versterkt door explicieter aandacht te besteden aan het formuleren van milieudoelstellingen. De overheid wil met Green Deals de dynamiek in de samenleving via groene projecten stimuleren. PBL constateert dan de huidige Green Deal aanpak een goede stap is in de netwerkaanpak. Uit een recente evaluatie blijkt dat Green Deals gericht op een circulaire economie weliswaar meerwaarde hebben voor het proces van groene innovatie, maar niet vanzelfsprekend tot milieuwinst

leiden. Informatie over wat de Green Deals opleveren voor het milieu is tot op heden onvoldoende aanwezig. Bij het afsluiten en monitoren van Green Deals kan de Rijksoverheid hier meer aandacht aan besteden. Dit biedt de kans om nieuw af te sluiten Green Deals meer te richten op SMART geformuleerde milieudoelstellingen. Daarnaast kan de overheid bij nieuwe deals de betrokken partijen uitdagen hun ambities voor milieuwinst te verhogen. In de bestaande Green Deals is recycling dominant. Maar vanuit milieu-optiek hebben andere circulaire strategieën de voorkeur: Gebruik van secundaire materialen en (half)producten voor de fabricage van producten, reparatie en op circulaire gericht beheer van producten levert vaak meer milieuwinst op (Ganzevles et al. 2016).

Relaties met andere beleidsdossiers

- *Het belang van de Europese en internationale agenda:* Voor veel handelingsopties is een internationale aanpak nodig. Dit geldt bijvoorbeeld voor verplichte rapportages over het grondstoffengebruik door bedrijven en voor het opheffen van de afvalstatus van materialen, zodat ze kunnen worden ingezet als secundaire grondstof. Waar een brede Europese aanpak niet mogelijk is, kan samenwerking met een 'coalition of the willing' een belangrijke eerste stap zijn. De Green Deal aanpak kan geschikt zijn om een dergelijke internationale coalitie te realiseren. De North Sea Resource Roundabout kan hierbij mogelijk als voorbeeld dienen. Deze Green Deal is er op gericht om nationale regelgeving en het toezicht van een aantal landen rond de Noordzee beter op elkaar af te stemmen, waarbij uitdrukkelijk rekening wordt gehouden met de (gezondheids)belangen waar de regelgeving oorspronkelijk voor was bedoeld. Op deze wijze worden voor innovatieve bedrijven de kansen versterkt om bepaalde secundaire grondstoffen te verhandelen. Het gaat daarbij nadrukkelijk niet om het verminderen of verruimen van regels, maar om het op uniforme wijze benutten van de ruimte voor secundaire grondstofstromen in de bestaande regels.
- *De transitie naar een circulaire economie biedt kansen voor Nederlandse bedrijven.* De Nederlandse economie heeft hiervoor een goede uitgangspositie. Veel grondstoffen lopen via Nederland, waardoor het geschikt is als scharnierpunt (grondstoffenrotonde). Nederland kent een van de hoogste recyclingpercentages in Europa. In Nederland is bovendien veel kennis aanwezig over scheidingstechnologie en het logistieke systeem rondom de afvalinzameling en recycling. Dit blijkt onder andere uit de patenten, al is veel kennis over de optimalisatie van het logistieke systeem ook impliciet. Om deze kennis en kunde te kunnen exporteren en vermarkten, zijn Nederlandse bedrijven gebaat bij ver(der)gaand EU-beleid (PBL 2016). De uitdaging is de bestaande koploerspositie op het gebied van afval en recycling uit te bouwen naar een koploerspositie op het gebied van het behoud van de waarde van grondstoffen. Dit gaat zowel om techniek als om economie, organisatie en gedrag (Rli 2015). De kennis en ervaring over hoe deze stap kan worden genomen, kunnen vervolgens worden vermarkt.
- Tot op heden lijkt er beleidsmatig beperkt aandacht te zijn voor de mogelijke *ruimtelijke aspecten van een circulaire economie* en voor de interactie tussen het omgevingsbeleid en een circulaire economie. Het PBL bepleit om in de Nationale Omgevingsvisie bij circulaire economie niet alleen goed te kijken naar stofstromen en ketens, maar ook naar het ruimtelijk aspect (Kuiper 2016). Zo concentreren stofstromen zich op bepaalde knooppunten. Op bedrijventerreinen kan industriële symbiose plaatsvinden en kunnen lokale kringlopen worden gesloten (Jonkeren 2016). Dit vergt vooral gecoördineerde ruimtelijke aanpassingen en aanleg van voorzieningen, zoals infrastructuur en pijpleidingen. Maar mogelijk ook andere combinaties van bedrijven. In de stedelijke gebieden speelt het terugwinnen van bijvoorbeeld metalen, bouwmaterialen en plastics ('urban mining') een belangrijke rol. De hoge bevolkingsdichtheid in steden faciliteert daarnaast dat goederen en diensten kunnen worden gedeeld. Ruimtelijke inrichting en ruimtelijk beleid scheppen hiervoor de voorwaarden, bijvoorbeeld in de vorm van parkeerbeleid voor deelauto's en het inspelen op extra vervoersbewegingen voor service en reparatie.

Literatuur

- Ambec S., Cohen M.A., Elgie S. and Lanoie P. (2013). The Porter Hypothesis at 20: Can Environmental Regulation Enhance Innovation and Competitiveness? *Review of Environmental Economics and Policy* 7, 2-22.
- Arlinghaus J. (2015). *Impacts of Carbon Prices on Indicators of Competitiveness: A Review of Empirical Findings*. OECD Environment Working Papers No. 87. OECD, Paris.
- Brink, C., Van der Werf, E., Vollebergh, H.R.J. (2016). Carbon pricing in the EU: Evaluation of different EU ETS reform options. *Energy Policy* 97, pp. 603-617.
- Dekker, T., H.R.J. Vollebergh, F. de Vries and C. Withagen (2012). Inciting Protocols. *Journal of Environmental Economics and Management*, 64, 45-67
- Ganzevles, J., J. Potting & A. Hanemaaijer (2016,). *Evaluatie Green Deals circulaire economie*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Hanemaaijer, A. & S. Kruit-wagen (2015). *Sturing geven aan groene groei; opties voor een groenegroeiagenda*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- IenM & EZ (2016). *Rijksbreed programma Circulaire Economie*. Den Haag: Ministeries van Infrastructuur en Milieu en Economische Zaken.
- Jonkeren, O. (2016). *Circulaire economie, de fysieke omgeving en omgevingsbeleid*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Kuiper, R. (2016). *Verkenning omgevingsopgaven voor de Nationale Omgevingsvisie*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- OESO (2010). *Taxation and Innovation*. Paris: OECD.
- PBL (2016). *Balans van de Leefomgeving 2016. Richting geven - Ruimte maken*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Potting, J., M. Hekkert, E. Worrell & A. Hanemaaijer (2016). *Circulaire economie: innovatie meten in de keten*, Den Haag/Utrecht: Planbureau voor de Leefomgeving en Universiteit Utrecht.
- Rli (2015). *Circulaire Economie. Van wens naar uitvoering*. Den Haag: Raad voor de leefomgeving en infrastructuur.
- Rood, T. & A. Hanemaaijer (2016). *Waarom een circulaire economie?* <http://themasites.pbl.nl/circulaire-economie/> www.pbl.nl.
- Ruijs, A. & H.R.J. Vollebergh (2013). *Lessons from 15 Years Dutch Energy Tax Allowance for Energy Investments for Firms*. OECD Environment Working Paper 55, Paris.
- SER (2016). *Werken aan een circulaire economie: geen tijd te verliezen. Ontwerpadvies handelingsperspectieven voor een circulaire economie*. Den Haag, Sociaal-Economische Raad.
- Vollebergh, H. (2012). *Milieubelastingen en Groene Groei. Verkenning van de mogelijkheden in het kader van het energie- en klimaatbeleid*. PBL-publicatienummer 500229001, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving

Vollebergh, H. (2014). *Fiscale vergroening: uitdagingen voor de belastingen op energie*. Policy Brief, PBL-publicatienummer 1440, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Vollebergh, H., E. Drissen, H. Eerens & G. Geilenkirchen (2014). *Milieubelastingen en Groene Groei Deel II. Evaluatie van belastingen op energie in Nederland vanuit milieuperspectief*. Achtergrondstudie, PBL-publicatienummer 904, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Vooren, A. van der & B. Wesselink (2016). *Het belang van een thuismarkt voor de export van eco-innovaties*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Aan de minister-president,
minister van Algemene Zaken
drs. M. Rutte
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag

Kenmerk: 201700312

Den Haag, 7 april 2017

Geachte heer Rutte,

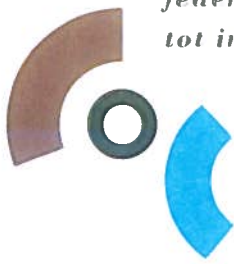
Graag verzoek ik u de bewindspersonen van Infrastructuur en Milieu om ten behoeve van mijn werkzaamheden mij op de kortst mogelijke termijn te informeren over enkele vraagpunten die ik hierna nader toelicht.

- 1a. Wat is een realistische termijn voor invoering van – verschillende vormen van - kilometerheffingen. Wat is achtergrond van de verschillende inschattingen op dit punt: CPB: 3 jaar; ministerie van Financiën: 5 jaar; ministerie van Infrastructuur en Milieu: 7 jaar.
- 1b. Hoe hoog zijn de investeringskosten die gepaard gaan met verschillende vormen van kilometerheffingen.
2. Hoe groot is het concurrentienadeel dat Nederlandse zeehavens ervaren door de VPB-heffing? Welke opties zijn er om de zeehavens hiervoor te compenseren; bijv. via infrastructuurinvesteringen
3. Wat is de stand van zaken bij de aanbesteding van de A27? Kan het besluit nog worden teruggedraaid en zo ja, wat zijn de financiële consequenties?
4. Hoeveel verschuivingen tussen de verschillende vervoersmodaliteiten is er op welke termijn denkbaar. Hoeveel verschuiving is er mogelijk van auto naar OV; in de spits en buiten de spits. Binnen de Randstad en buiten de Randstad. En hoeveel investeringen vergt dit? En welke investeringen kunnen hiermee worden vermeden?
5. Wat kan er, op welke termijn, worden bereikt met emissiebeperkend bronbeleid in EU-verband?
6. Kilometerheffingen leiden in doorrekeningen tot minder mobiliteit. Wat betekenen kilometerheffingen daarmee voor de behoefte aan nieuwe infrastructuur en minder wegverbredingen?
7. ERTMS legt groot beslag op MIRT-middelen. Wat zijn de effecten van ERTMS op de spoorcapaciteit? En hoe verhouden deze effecten zich tot even grote investeringen in het op 3KV brengen van (delen) van het spoorwegnet? Is het mogelijk om selectiever te zijn met ERTMS? Wat moet van EU en wat is echt nodig?

- 8a. Vliegverkeer / Schiphol: Wat zijn de mogelijk opties om Schiphol te laten groeien in relatie tot hinder (geluid; luchtkwaliteit). Wat kan innovatie betekenen op dit punt?
- 8b. Wat draagt Schiphol/luchtvaart bij aan de Nederlandse economie? In discussie werd gerefereerd aan RLI-advies over mainports en mogelijke andere rapporten.
9. Fietsbeleid: wat is het meest effectief en efficiënt als het gaat om beleid om (elektrisch) fietsen te bevorderen? Wat is / kan de rol van de Rijksoverheid in dit beleid zijn (t.o.v. regio en steden)? Er is behoefte aan een integraal perspectief; graag bezien in samenhang met de vragen over verschuivingen tussen modaliteiten.
10. Nieuwe aanleg versus onderhoud: Is er een mismatch tussen geld wat we uitgeven aan nieuwe aanleg van infrastructuur en onderhoud? Geven we structureel te weinig geld uit aan onderhoud? Is er op dit moment sprake van achterstallig onderhoud?

Afgeachtend,


Dr. E. I. Schippers



Brieven aan de informateur, mw. E.I. Schippers
p/a Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

AANGETEKEND VERZONDEN

Ref. nr.: 17.018 / 6.30.1

Amsterdam, 5 april 2017

Betreft: Suggesties COC voor LHBTI-emancipatie in het regeerakkoord

Geachte mevrouw Schippers,

Als informateur onderzoekt u momenteel de mogelijkheid van een kabinet en een regeerakkoord met VVD, CDA, D66 en GroenLinks. Een onderwerp dat deze partijen verbindt, is dat ze alle hebben aangegeven in het regeerakkoord een passage te willen opnemen over de emancipatie van lesbiennes, homo's, bi's, trans- en intersekse personen (LHBTI's).¹ In deze brief lichten wij het belang van een dergelijke passage toe.

We stellen voor om de maatregelen uit COC's Regenboog Stembusakkoord 2017 nu daadwerkelijk te verankeren in het regeerakkoord.

Urgentie

In de afgelopen kabinetsperiode is belangrijke vooruitgang geboekt op het gebied van LHBTI-emancipatie. COC's Roze Stembusakkoord 2012 is volledig uitgevoerd. LHBTI-voorlichting werd verplicht op school, dankzij de wet lesbisch ouderschap kunnen duomoeders eenvoudig juridisch ouder worden en voor transpersonen werd wijziging van de officiële geslachtsregistratie veel gemakkelijker. Er kwam een einde aan het fenomeen weigerambtenaar en scholen mogen mensen niet meer wegsturen omdat ze openlijk LHBTI zijn. Nederland steunt de LHBTI-beweging in meer dan vijfendertig landen, GSA's op bijna 900 scholen steunen LHBTI-leerlingen en de aanpak van anti-LHBTI geweld werd topprioriteit van politie en Justitie.

Toch krijgen nog altijd zeven op de tien LHBTI's in Nederland te maken met fysiek of verbaal geweld wegens hun identiteit. Het aantal meldingen en aangiften nam toe van 428 in 2009 naar 1.574 in 2015. Hoe ernstig het geweld soms is, wordt geïllustreerd door de afschuwelijke wijze waarop een homopaar uit Arnhem onlangs werd afgetuigd toen ze hand in hand naar huis liepen na een avond stappen.

'Homo' is op het school het meest gebruikte scheldwoord en suïcidecijfers liggen onder LHBTI-jongeren bijna vijf keer hoger dan gemiddeld. Onder transpersonen zijn de arbeidsongeschiktheids- en werkeloosheidspercentages drie tot vier maal hoger dan gemiddeld. Trans-, intersekse en andere personen ervaren hinder van officiële geslachtsregistratie. De wet biedt onvoldoende bescherming aan kinderen die

postadres: postbus 3836, 1001 ap amsterdam

bezoekadres: nieuwe herengracht 49, amsterdam

telefoon 020.623 45 96 fax 020.626 77 95

internet www.coc.nl e-mail info@coc.nl

  [cocnederland](https://www.facebook.com/cocnederland)

IBAN: NL84 ABNA 0518 8614 57 (BIC: ABNANL2A)

t.n.v. coc nederland

IBAN: NL13 ABNA 0518 8833 96 (BIC: ABNANL2A)

t.n.v. coc nl ledenadministratie

kvk amsterdam nr. 40530156

opgroeien in 'regenbooggezinnen' met drie of vier ouders. Acceptatie in biculturele- en religieuze kringen, in de zorg, in de asielopvang, op de werkvloer en in de sport blijft vaak achter. Nederland zakte naar de elfde plaats in Europa als het gaat om landen waar LHBTI-mensenrechten goed geregeld zijn.

Homoseksualiteit is strafbaar in 72 landen, in 13 (delen van) landen staat er de doodstraf op.

Passage in het regeerakkoord: Regenboog Stembusakkoord

Het is tijd om een nieuwe slag te maken bij de emancipatie van LHBTI's. Met een passage in het regeerakkoord drukken partijen uit dat acceptatie van LHBTI's een kernwaarde is van het Nederland dat een nieuw kabinet voor ogen staat. Ook in de afgelopen drie regeerakkoorden stond een passage over LHBTI-emancipatie.

Op 7 maart jl. tekenden acht politieke partijen - waaronder VVD, D66 en GroenLinks - COC's Regenboog Stembusakkoord 2017. Daarin staan acht concrete beloften op het gebied van LHBTI-emancipatie voor een nieuw kabinet. Ook het CDA steunt de meeste van deze punten.

Wij stellen voor dat VVD, CDA, D66 en GroenLinks deze maatregelen nu daadwerkelijk verankeren in het regeerakkoord, zoals eerder gebeurde met de maatregelen uit het Roze Stembusakkoord 2012.

Het gaat in hoofdlijnen om de onderstaande punten; voor de exacte formulering van de maatregelen waarvoor partijen tekenden, verwijzen we u naar het Akkoord in bijlage. De nieuwe regering:


1. Voert een ambitieus LHBTI-emancipatiebeleid
2. Blijft buitenlandse LHBTI-bewegingen onverminderd steunen
3. Laat het discriminatieverbod (art. 137 c-e van het Wetboek van Strafrecht) in stand
4. Wijzigd artikel I van de Grondwet
5. Verbiedt trans- en interseks discriminatie in de Algemene wet gelijke behandeling
6. Schaft geslachtsregistratie door de overheid zoveel mogelijk af
7. Neemt tenminste drie concrete maatregelen voor LHBTI-vriendelijke scholen
8. Regelt bij wet dat meer dan twee personen ouderschap en ouderlijk gezag kunnen krijgen

Afgezien van de bovenstaande maatregelen, betekent een ambitieus LHBTI-emancipatiebeleid wat ons betreft dat óók in het komende regeerakkoord (net als in de vorige akkoorden) wordt aangegeven dat de aanpak van geweld tegen LHBTI's een topprioriteit blijft van politie, OM en Justitie. Concrete suggesties om geweld tegen LHBTI's aan te pakken vindt u in de brief in bijlage. Verder is het belangrijk om in het akkoord te benadrukken dat het nieuwe kabinet LHBTI-acceptatie bevordert in biculturele en religieuze kringen, in de zorg, de sport, op de werkvloer, op lokaal niveau en in het asielbeleid.

We verzoeken u om deze brief te overhandigen aan de onderhandelaars van de betrokken partijen en te bevorderen dat de maatregelen worden opgenomen in het regeerakkoord.

We zien er naar uit om met u en de betrokken partijen te gaan werken aan acceptatie en gelijke rechten voor LHBTI's in Nederland en de wereld.

Hoogachtend,



Tanja Ineke

Voorzitter COC Nederland

Bijlagen:

- COC's Regenboog Stembusakkoord 2017
- Brief aan de Tweede Kamer met suggesties COC voor debat over discriminatie en racisme op 6 april



REGENBOOG STEMBUSAKKOORD

2017

De ondertekenaars spannen zich in om de volgende maatregelen op het gebied van LHBTI-emancipatie in de komende kabinetsperiode uit te voeren.

LHBTI-EMANCIPATIEBELEID. Het kabinet voert een ambitieus LHBTI-emancipatiebeleid om gelijke rechten en sociale acceptatie te bevorderen. De hoogte van het LHBTI-emancipatiebudget blijft minimaal gelijk. In het regeerakkoord wordt een paragraaf over LHBTI-emancipatie opgenomen.

INTERNATIONAAL. De mensenrechten van LHBTI's blijven topprioriteit in het Nederlands mensenrechten- en ontwikkelingssamenwerkingsbeleid. De omvang van de financiële steun van de regering aan buitenlandse LHBTI-bewegingen blijft minimaal gelijk. Wanneer de Amerikaanse regering haar financiële steun aan buitenlandse LHBTI-bewegingen stopzet, neemt de Nederlandse regering initiatief tot een internationaal fonds om deze steun te compenseren.

DISCRIMINATIEVERBOD. Het discriminatieverbod zoals neergelegd in de artikelen 137 c, d en e van het Wetboek van Strafrecht wordt niet beperkt of geschrapt.

ARTIKEL 1 GRONDWET. Alle partijen vinden dat artikel 1 moet worden gewijzigd. Met steun van D66, PvdA, GroenLinks, CDA, SP, 50PLUS, PvdD en Artikel 1 wordt in de tekst van artikel 1 Grondwet verduidelijkt dat LHBTI-discriminatie verboden is, met een formulering die op draagvlak kan rekenen. De VVD is voornemens een alternatief wijzigingsvoorstel in te dienen, waarin alle expliciet genoemde gronden uit artikel 1 worden geschrapt en discriminatie 'op welke grond dan ook' wordt verboden. De hiervoor genoemde partijen zullen dat voorstel niet steunen. Wanneer het VVD-voorstel geen meerderheid haalt, steunt ook de VVD het voornoemde voorstel om artikel 1 expliciet te verduidelijken, want dat is een verbetering ten opzichte van de huidige situatie.

VERBOD OP TRANS- EN INTERSEKSE DISCRIMINATIE. In de Algemene wet gelijke behandeling wordt een expliciet verbod opgenomen op discriminatie van trans- en intersekse personen.

GESLACHTSREGISTRATIE AFSCHAFFEN. Geslachtsregistratie door de overheid wordt zoveel mogelijk afgeschaft.

VEILIGE SCHOOL. De omvang van de financiële steun van de regering voor GSA's op school blijft minimaal gelijk. Lessen over LHBTI-acceptatie worden ook verplicht in het mbo. Het leren van vaardigheden om LHBTI-acceptatie te bevorderen wordt verplicht op docentenopleidingen.

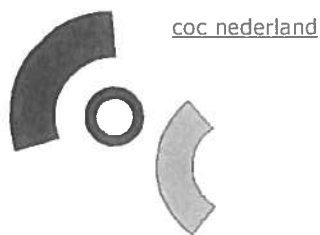
MEEROUDERSCHAP. Er komt op korte termijn een goede meerouderschapswet waardoor meer dan twee personen ouderschap en ouderlijk gezag kunnen krijgen, in lijn met het advies van de Staatscommissie Herijking Ouderschap.

partij:

handtekening:

partij:

handtekening:



ref.nr.: 7.017/6.30.1

Amsterdam, 5 april 2017

betreft: Suggesties COC voor debat over discriminatie en racisme op 6 april a.s.

Geachte woordvoerders LHBTI-emancipatie en discriminatiebestrijding,

In de nacht van 1 op 2 april jl. werd in Arnhem een homopaar ernstig mishandeld toen ze na een avond stappen hand in hand naar huis liepen. Er zijn sterke aanwijzingen dat deze afschuwelijke gebeurtenis een homovijandige achtergrond heeft. Velen van u betoonden de afgelopen dagen solidariteit met de slachtoffers en met de LHBTI-gemeenschap. Dat wordt bijzonder gewaardeerd.

In deze brief doen wij concrete voorstellen om geweld en discriminatie tegen LHBTI's te bestrijden, voor het plenaire debat over discriminatie en racisme op 6 april a.s.

Het gaat om de volgende voorstellen, die we hieronder nader toelichten:

- Geweld voorkómen: goede voorlichting op school
 - **Docentenacademies.** Stel vaardigheden om LHBTI-acceptatie te bevorderen verplicht op docentenacademies;
 - **Mbo.** Stel het bevorderen van LHBTI-acceptatie verplicht in het mbo;
- Aanpakken van geweld tegen LHBTI's
 - **Topprioriteit.** Maak de aanpak van anti-LHBTI geweld tot topprioriteit, ook na 2018
 - **Actieplan.** Stel een concreet actieplan op tegen anti-LHBTI geweld.
 - **Prestatieafspraken.** Maak prestatieafspraken met politie en OM
 - **Leerlijn en taakaccent.** Introduceer een leerlijn discriminatiebestrijding op politieacademie en een taakaccent voor politieagenten.
 - **Hogere maximumstraffen.** Introduceer hogere maximumstraffen bij discriminerend geweld.
 - **Art. 137 c-e behouden.** Laat de artikelen 137 c-e Wetboek van Strafrecht in stand
- Bevorder acceptatie in kringen waar die achterblijft
 - **Initiatieven biculturele & religieuze LHBTI's.** Blijf initiatieven ondersteunen van religieuze en biculturele LHBTI's om acceptatie te bevorderen.

Veel LHBTI-discriminatie

Het voorval in Arnhem staat helaas niet op zichzelf. Een jaar geleden werden twee lesbische vrouwen in Groningen in elkaar geslagen toen ze na het uitgaan gearmd naar huis liepen; één van hen moest in het ziekenhuis worden opgenomen. In oktober werden twee homoseksuele mannen in elkaar geslagen op de pont achter het Centraal Station in Amsterdam. In het najaar werd een anti-homoflyer verspreid in Amsterdam West.

In Nederland krijgen zeven op de tien LHBTI's minstens één keer in hun leven te maken met fysiek of verbaal geweld wegens hun identiteit; dat zijn circa 700 duizend Nederlanders. In 2015 deden daarvan 1574 daarvan een melding of aangifte bij de politie (tegenover 428 in 2009). Uit cijfers van het ministerie van V&J blijkt dat het OM jaarlijks maar circa twaalf LHBTI-specifieke discriminatiezaken afhandelt, resulterend in circa negen veroordelingen door de rechter. In de meeste discriminatiezaken gaat het om boetes van circa 400 euro of een taakstraf van circa 40 uur. Uit onderzoek van het WODC blijkt dat het OM (lang) niet altijd invulling geeft aan de richtlijn die bepaalt dat een hogere straf geëist wordt bij een discriminatoir aspect.

Uit angst voor geweld en discriminatie passen zes van de tien LHBTI's hun gedrag aan: men gaat bijvoorbeeld niet meer hand in hand over straat en geeft elkaar geen zoen meer in het openbaar.

Geweld voorkómen: goede voorlichting op school

Geweld en discriminatie kan het beste worden voorkómen, bijvoorbeeld door LHBTI-acceptatie op school te bevorderen. Dat is sinds 2012 verplicht in het primair en voortgezet onderwijs. Uit recent onderzoek van de Onderwijsinspectie blijkt dat veel scholen wel enige invulling aan die verplichting geven, maar dat de kwaliteit nog veel te wensen overlaat. De lessen zijn volgens de inspectie 'vaak incidenteel van karakter, weinig doelgericht, leraarafankelijk en niet verankerd in het curriculum'. Dat de kwaliteit te wensen overlaat is niet verwonderlijk, want dit is geen verplicht onderwerp op docentenacademies. Ook in praktijk is er op docentenacademies 'vrijwel geen' aandacht voor, zo blijkt uit onderzoek van het ministerie van OCW. Docenten die voorlichting moeten geven, leren zelf niet hoe dat moet.

- **Wij stellen voor dat u de regering vraagt om vaardigheden om LHBTI-acceptatie te bevorderen verplicht te stellen op de docentenacademies (pabo, eerste- en tweedegraads docentenopleidingen, ulo's)**

Terwijl het bevorderen van LHBTI-acceptatie verplicht is in het primair- en voortgezet onderwijs, is dat nog niet het geval in het mbo. Dat terwijl homonegativiteit volgens het SCP juist in het mbo een relatief groot probleem is.

- **Wij stellen voor dat u de regering vraagt om het bevorderen van LHBTI-acceptatie (respectvol omgaan met seksuele diversiteit) verplicht te stellen in de Kwalificatie-eisen voor het mbo.**

Deze twee maatregelen maken ook deel uit van het Regenboog Stembusakkoord dat acht politieke partijen tekenden op 7 maart jl.

Aanpakken van geweld tegen LHBTI's

Als mensen toch overgaan tot geweld en discriminatie tegen LHBTI's, dan moeten de daders stevig worden aangepakt. Wij stellen onderstaande maatregelen voor om de aanpak te verbeteren.

- **Maak aanpak van anti-LHBTI geweld topprioriteit**

De aanpak van geweld tegen LHBTI's ('homofob geweld') is volgens de Veiligheidsagenda 2015-2018 een prioriteit van Justitie, politie en Openbaar Ministerie. Wij stellen voor dat u de regering vraagt om dit onderwerp ook ná 2018 tot topprioriteit te maken in de Veiligheidsagenda.

- **Stel een concreet actieplan op**

Het is positief dat de regering de aanpak geweld tegen LHBTI's in de Veiligheidsagenda 2015-2018 benoemde tot prioriteit. Maar anders dan bij de andere prioriteiten, ontbreken in de Agenda duidelijke maatregelen ter uitvoering van deze prioriteit. Ook in het Visiedocument diversiteit, waarin de politie haar discriminatieaanpak schetst, ontbreken specifieke maatregelen tegen anti-LHBTI geweld. Wij stellen voor dat u de regering vraagt een actieplan tegen anti-LHBTI-geweld op te stellen, ter uitwerking van de prioriteit in de Veiligheidsagenda, inclusief indicatoren voor resultaat.

- **Prestatieafspraken met politie en OM**

Wij stellen voor dat u de regering vraagt om prestatieafspraken te maken met politie en OM, om zo te komen tot meer veroordelingen van daders van LHBTI-discriminatie. Wij pleiten er voor dat de politie in discriminatiezaken vaker doorrechercheert en het OM vaker vervolgt en structureel hogere straffen eist. Het OM suggereerde in 2016 om 'de lat lager te leggen' en een eind te maken aan de regel uit de Richtlijn Discriminatie dat de politie alle discriminatiezaken doorstuurt naar het OM. Wij vinden dat niet acceptabel.

- **Introduceer een leerlijn op politieacademie en een taakaccent (LHBTI-) discriminatie voor politieagenten.**

Om te bevorderen dat de politie discriminatie deskundig aanpakt en steeds doorrechercheert, stellen wij voor dat u de regering vraagt een verplichte leerlijn over discriminatie te introduceren op de politieacademie. Daarnaast bepleiten we dat (LHBTI-) discriminatie een taakaccent wordt (naast taakaccenten als jeugd, veelplegers, dierenpolitie, etc.). Dan heeft elk basisteam ten minste één deskundige medewerker op het gebied van (LHBTI-) discriminatiebestrijding.

- **Introduceer hoger strafmaximum bij discriminerend geweld**

Het COC pleit voor een hoger wettelijk strafmaximum bij zogenaamde haatmisdrijven ('hate crimes'): strafbare feiten gepleegd met een discriminatoir motief zoals LHBTI-haat. Van een zogenaamd haatmisdrijfartikel gaat een duidelijk signaal uit: discriminerend geweld is niet acceptabel. Daders kunnen zwaarder worden gestraft. Een soortgelijk wetsartikel bestaat in Nederland voor geweld tegen ambtenaren in functie. Dankzij het EU Kaderbesluit 2008/913 hebben inmiddels 23 andere EU-lidstaten een haatmisdrijfartikel ingevoerd. De Raad van de Europese Unie en het mensenrechtenagentschap van de EU bevelen lidstaten aan om haatmisdrijfwetgeving te introduceren. Ook de Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie van de Raad van Europa (ECRI) roept Nederland hiertoe op. Nu bestaat in Nederland alleen de mogelijkheid dat het OM bij discriminatie een hogere *strafeis* stelt, onder het bestaande strafmaximum. Ons voorstel is om het strafmaximum bij strafbare feiten met een discriminerende achtergrond te verhogen.

- **Laat artikelen 137 c-e Wetboek van Strafrecht in stand**

Aanzetten tot haat, discriminatie en groepsbelediging, zoals gebeurde in de homofobe flyers in Amsterdam West, is nu nog strafbaar. De Kamer behandelt momenteel een wetsvoorstel om de betreffende wetsartikelen (137 c-e WvSr) te schrappen (Kamerstuk 34 051). Volgens het COC vraagt deze tijd juist om méér in plaats van minder discriminatiebescherming. Wij roepen u op om stelling te nemen tegen dit wetsvoorstel. Acht partijen tekenden in het Regenboog Stembusakkoord voor het in stand laten van de artikelen 137 c-e.

Bevorder acceptatie in kringen waar die achterblijft

In verschillende delen van de Nederlandse samenleving ligt de acceptatie van LHBTI's lager dan gemiddeld. Zo vinden relatief veel (orthodox) gereformeerden en moslims volgens het SCP dat homoseksualiteit 'verkeerd' is. Dat geldt ook voor Nederlanders met een Turkse en Marokkaanse achtergrond. Dat is in het algemeen een probleem en bovendien een zware last voor LHBTI's uit deze kringen. Om verandering in deze situatie te brengen, is goede voorlichting op scholen belangrijk. Ook is het noodzakelijk dat er aandacht blijft voor LHBTI-acceptatie in inburgeringscursussen. Cruciaal is verder dat er verandering 'van binnenuit' plaatsvindt. Daarom steunt de overheid momenteel initiatieven van religieuze en biculturele LHBTI's om acceptatie in hun kringen te bevorderen. Denk daarbij aan LCC Plus Projecten door LHBTI's in christelijke kring, Queeraish en Maruf voor LHBTI-moslims en Respect2Love en Trans United voor biculturele LHBTI's.

- **Wij stellen voor dat u de regering vraagt om ook de komende jaren initiatieven te blijven ondersteunen van religieuze en biculturele LHBTI's om acceptatie te bevorderen.**

Conclusie

Graag werken wij de komende jaren samen met u aan de bestrijding van geweld tegen LHBTI's en het bevorderen van acceptatie.

Hoogachtend,



Tanja Ineke

Voorzitter COC Nederland

COC Nederland
Mevrouw T. Ineke
Postbus 3836
1001 AP AMSTERDAM

Kenmerk: 201700314

Den Haag, 10 april 2017

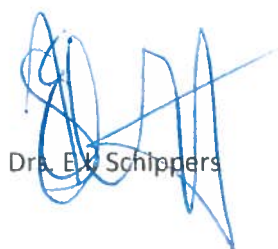
Geachte mevrouw Ineke,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'E. Schippers', written over the printed name.

Drs. E. Schippers

pa: Tweede Kamer der Staten-Generaal
Ter attentie van de informateur, mw. drs. E.I. Schippers
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Geachte mevrouw Schippers,

Hbo-professionals – de leraren, ingenieurs, kunstenaars, ondernemers, sociaal werkers, zorgverleners en agro & food professionals – hebben in onze snel veranderende wereld een belangrijke innovatieve en opbouwende rol te spelen. Hogescholen zetten zich ervoor in dat toekomstige professionals niet alleen beschikken over de nieuwste vakkennis maar ook kritisch zijn, ondernemend, internationaal georiënteerd en beschikken over een moreel kompas. Van oudsher heeft het hbo een belangrijke emancipatiefunctie die kansen biedt aan brede groepen in de samenleving. Voor de cohesie en de economische kracht van Nederland is hoogwaardig en innovatief hoger beroepsonderwijs daarom essentieel. Hogescholen dragen bij aan de toekomst van Nederland, maar vragen van het nieuwe kabinet ook steun om de maatschappelijke opdracht en ambities van hogescholen kracht bij te zetten.

Kwaliteitsslag voortzetten

De hogescholen hebben de afgelopen jaren succesvol gewerkt aan kwaliteit en niveau van de opleidingen. Dit blijkt uit de positieve beoordelingen en accreditaties door NVAO en de Inspectie. Ook de studententevredenheid is aanmerkelijk toegenomen, en hbo-afgestudeerden hebben de laagste werkloosheid van alle studenten in het tertiair onderwijs. Die ingezette kwaliteitsslag willen de hogescholen met kracht doorzetten. Ondanks de vele investeringen in studiekeuzevoorlichting, intake en begeleiding in het eerste jaar vergt het studiesucces nog steeds veel aandacht. Met nog meer hoog gekwalificeerde docenten willen we investeren in maatwerk voor onze studenten, in kleinschalig onderwijs en begeleiding op maat, in maximale talentontwikkeling. Dat vraagt om up-to-standard onderwijsfaciliteiten. Voor de realisatie van deze ambities willen wij het geld inzetten dat vanaf 2018 beschikbaar komt door de invoering van het studievoorschot. Ambities die we delen met onze studenten, zoals ook blijkt uit de Gemeenschappelijke Agenda Hoger Onderwijs die wij op 19 december jl. samen ISO, LSVb en VSNU aan de minister van OCW hebben aangeboden. Wij rekenen er op dat het volgende kabinet zich houdt aan de gemaakte afspraken en de studievoorschotmiddelen hiervoor beschikbaar stelt. Hierbij vormt praktijkgericht onderzoek een onlosmakelijk onderdeel van iedere hbo-opleiding. Praktijkgericht onderzoek versterkt de onderwijskwaliteit en levert nieuwe kennis en innovatieve oplossingen waar de samenleving van profiteert.

Hogescholen hebben de wens dat het nieuwe kabinet daadwerkelijk substantieel investeert in de kwaliteit van onze docenten en kleinschalig onderwijs voor onze studenten.

Hogescholen maken zich zorgen

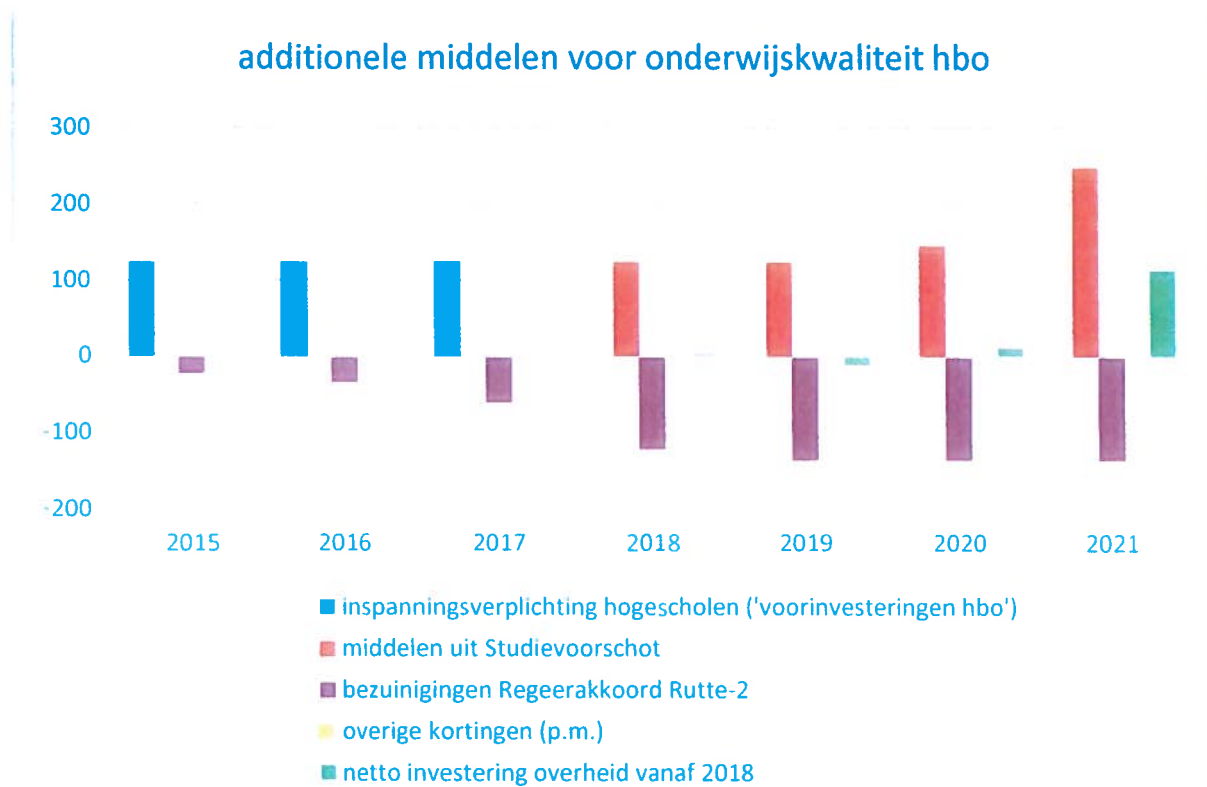
Hogescholen gaan uit van de bestaande wetgeving met betrekking tot het studievoorschot en verwachten dan ook dat de vrijkomende middelen voor de kwaliteit van het hoger onderwijs worden ingezet. De financiële kaders voor de ambitieuze kwaliteitsagenda van het hoger onderwijs zijn grotendeels gebaseerd op eerdere afspraken met het kabinet over de inzet van middelen die vanaf 2018 beschikbaar komen uit de afschaffing van de basisbeurs. Vooruitlopend hierop hebben de hogescholen met de minister van OCW afgesproken de eerste tranche hiervan voor te financieren in de jaren 2015-2017. Dat betekent dat hogescholen in deze periode het uitgavenniveau met minimaal 124 miljoen euro per jaar hebben verhoogd (het hbo en wo tezamen hebben een inspanning van 200 miljoen euro toegezegd) ten laste van de vermogenspositie van de instellingen, zodat dit vanaf 2018 uit de opbrengsten studievoorschot gecontinueerd kan worden.

Tegelijkertijd moet geconstateerd worden dat in de komende periode per saldo nauwelijks additionele middelen voor deze kwaliteitsagenda beschikbaar zijn. Er lopen immers nog forse bezuinigingen uit vorige regeerperioden door in de komende jaren, waaronder:

- Efficiencykortingen (vermindering opleidingen en overhead) uit Regeerakkoord Rutte-II, structureel 195 miljoen euro per jaar voor het ho (waarvan 135 miljoen voor het hbo).
- Diverse kortingen op subsidies die vervolgens (deels) afgewenteld zijn op de lumpsum van de instellingen.
- Kortingen door achtereenvolgende kabinetten op de compensatie voor loon- en prijsontwikkeling.

De effectiviteit van de inzet van de middelen uit het studievoorschot wordt tenietgedaan als tegelijkertijd bezuinigd wordt. Immers, kortingen op het budget komen ten laste van de financiële ruimte die beschikbaar is voor het geven van het onderwijs. Met in de praktijk onder andere een hogere student-docent ratio tot gevolg. Verkapte bezuinigingen onder het mom van 'productiviteits- of efficiencywinst' gaan dus ten koste van goed onderwijs en/of investeringen in de docentkwaliteit en verbetering van het studiesucces.

Saldo investeringen en bezuinigingen hbo: z.o.z.



Momenteel zijn er enkele politieke partijen die al hebben aangekondigd in het nieuwe kabinet te willen bezuinigen op het kunstvakonderwijs zonder enige onderbouwing van dit idee. Terwijl kunstvakonderwijs buitengewoon arbeidsmarktrelevant is en de werkgelegenheid van alumni heel hoog is. Bovendien is het idee dat het halveren van de instroom van het kunstonderwijs ook geld zal opleveren ongegrond. Het zal namelijk leiden tot een verschuiving van studenten.

Hogescholen hopen dat het nieuwe kabinet een duurzaam financieel kader schept om het hoger onderwijs in de gelegenheid te stellen blijvend te investeren in kwaliteitsverbetering. En zeker geen generieke en specifieke bezuinigingen zonder inhoudelijke onderbouwing op zal leggen.

Geef ruimte voor onderwijs op maat en meer gelijke kansen

De kwaliteitsslag die hogescholen hebben ingezet betekent onder andere meer onderwijs op maat dat aansluit op de wensen en behoeften van studenten. Het vraagt om voortdurende vernieuwing van en in opleidingen. Meer aanbod van professionele Masters, honours trajecten, associate degrees, en deeltijdopleidingen die worden afgestemd op de behoeften van werkenden en het bedrijfsleven om tegemoet te komen aan de vraag naar leven-lang-leren. Hogescholen willen kunnen experimenteren met pre-bachelor en schakeltrajecten voor een betere aansluiting op mbo en vo. Ook willen de hogescholen de samenwerking met de universiteiten verder versterken. Zo bevorderen



we dat talent maximaal tot zijn recht komt en dragen we bij aan verbetering van kansengelijkheid en studiesucces.

Hogescholen verzoeken het nieuwe kabinet om hogescholen meer ruimte te geven voor maatwerk en experimenten in en met opleidingen.

Geef vertrouwen aan de kwaliteitsambities van hogescholen: geen prestatiebureaucratie!

De hogescholen vervullen een belangrijke rol bij het toerusten van een grote groep (veelal jonge) mensen om hun weg te vinden in onze samenleving. Daar wordt door de overheid terecht (!) veel belastinggeld aan besteed. De hogescholen zien het ook als hun taak aan de maatschappij verantwoording af te leggen over een goede besteding. Daarbovenop is tijdens de regeerperiode van het vorige kabinet in het hoger onderwijs geëxperimenteerd met een nieuw sturingsinstrument in de vorm van prestatieafspraken. Het nieuwe kabinet zal moeten besluiten welke lessen hieruit getrokken worden. In haar evaluatie van de prestatieafspraken beveelt de commissie Van de Donk aan dat het nieuwe kabinet snel na de start tijd en ruimte neemt voor een brede dialoog met het veld over strategie en sturing in het hoger onderwijs. Wij zijn het hiermee eens; we nemen echter afstand van de aanbevelingen van de commissie over het financiële arrangement en het oprichten van een soort HO-autoriteit. De hogescholen zijn ervan overtuigd dat opnieuw werken met een vorm van prestatiebekostiging vermeden moet worden. Wij vinden het onze maatschappelijke opdracht om meer nog dan nu de belanghebbenden binnen en rond de instellingen te betrekken bij de strategische keuzes die door de instelling gemaakt worden. Dat is in lijn met een advies aan de Vereniging Hogescholen van een commissie onder leiding van oud-Kamerlid Slob, maar ook met het belangwekkende advies van de commissie-Veerman uit 2010 en bijvoorbeeld de aanbevelingen van de WRR in de ontwikkeling naar responsieve organisaties.

Hogescholen hopen dat het nieuwe kabinet tijd en ruimte neemt voor een dialoog met het veld over de strategie en sturing in het hoger onderwijs, zoals geadviseerd door de commissie Van de Donk.

Investeer extra in onderzoek en innovatie

Lectoren, studenten en docenten onderzoeken en ontwikkelen samen met bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere kennisinstellingen innovaties voor bijvoorbeeld betere zorg, duurzame energie, slimme steden en onderwijsvernieuwingen. Praktijkgericht onderzoek is de schakel tussen theorievorming en de praktische toepassing voor studenten en dit levert dan ook nieuwe kennis en innovatieve oplossingen waar de samenleving van profiteert. Goede voorbeelden zijn de Centres of expertise waar onderwijs, onderzoek en kennisbenutting hand in hand gaan. De Kenniscoalitie, waar de Vereniging Hogescholen deel van uit maakt, vraagt het volgende kabinet tenminste een miljard euro extra te investeren in onderzoek en innovatie, waaronder een structurele impuls voor het onderzoek van maatschappelijke thema's van de Nationale Wetenschapsagenda. Daarnaast kan een deel van deze investering gebruikt worden om het praktijkgericht onderzoek van hogescholen en de publiek-private samenwerking in de regio meer focus en massa te geven en zo als hogescholen nog meer impact te genereren!

Hogescholen spreken de wens uit dat het nieuwe kabinet tenminste een miljard euro extra investeert in wetenschap en innovatie van de gezamenlijke kennisinstellingen in Nederland. Hiervan is het praktijkgericht onderzoek van hogescholen, dat zich richt op innovaties voor maatschappelijke vraagstukken, een onderdeel.

Mocht u nog vragen hebben over bovenstaande dan willen we die uiteraard graag toelichten. Veel succes met de gesprekken voor een nieuw kabinet.

Met vriendelijke groet,



Mr. Thom de Graaf,
Voorzitter

CC: Fractievoorzitters en onderhandelaars van VVD, D66, CDA en GroenLinks, en woordvoerders Hoger Onderwijs Tweede Kamer

Vereniging Hogescholen
De heer mr. T. de Graaf
Postbus 123
2501 CC DEN HAAG

Kenmerk: 201700316

Den Haag, 10 april 2017

Geachte heer De Graaf,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'E. X. Schippers', written over a printed name.

Drs. E. X. Schippers

201700317

Mevr. drs. E. Schippers
informatieur

Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

5 april 2017, te Leiden.

Geachte mevrouw Schippers,

Bijgaand treft u een brief van Wij Staan Op!, de beweging die zich inzet voor een omslag in het denken, doen en laten als het gaat om de positie van mensen met een handicap. Dit doen wij in het kader van het VN-verdrag voor de Rechten van Personen met een Handicap.

Wij willen u verzoeken om onze voorstellen/ suggesties mee te nemen bij de gesprekken die mogelijk gaan leiden tot het eerstvolgende Kabinet.

Wij hopen en vertrouwen erop dat u het belang van dit schrijven op juiste waarde weet te schatten en dat u daadwerkelijk iets voor ons kunt gaan betekenen.

Met vriendelijke groet en hoogachting,



Pauline Gransier.
Mede-initiatiefnemer Wij Staan Op!

E-mail: pauline@wijstaanop.nl

Wij Staan Op! vraagt in open brief om vier kerndoelen van belang voor de participatie van mensen met een handicap mee te nemen in het regeerakkoord.

Toegankelijkheid wordt de regel, ontoegankelijkheid de uitzondering.

5 april 2017, te Leiden

Geachte mevrouw Schippers,

Wij benaderen u in uw huidige rol van informateur van het mogelijk toekomstige kabinet,

Op 14 juli 2016 trad het VN-Verdrag voor de Rechten van Personen met een Handicap in werking in Nederland. Bij de formatie van een nieuwe regering heeft deze erkenning van de ongelijke positie van deze mensen expliciete aandacht te krijgen. Nú kunnen keuzes worden gemaakt die actief en effectief bijdragen aan een samenleving waarin mensen met een beperking op gelijke voet kunnen mee doen. Net als vele anderen heeft Wij Staan Op!, een beweging van jongvolwassen ervaringsdeskundigen, ook vorig jaar al aandacht gevraagd voor de ratificatie van het VN-Verdrag. We doen nu opnieuw een beroep op de beleidsmakers om verschilmakende stappen te zetten.

Op veel kerndoelen is nadere invulling noodzakelijk om mensen met een levenslange en levensbrede beperking of chronische ziekte autonoom en op voet van gelijkheid te kunnen laten participeren. Wij Staan op! doet hierbij concrete voorstellen op vier van deze doelen.

Dit zijn: 1. Reduceren van regeldruk. 2. Bescherming van de financiële positie 3. Betere toegankelijkheid treinen 4. Beschikbaarheid van betaalbare toegankelijke woningen en keuzevrijheid van woongemeente.

1. Regeldruk voor mensen met een beperking sterk reduceren.

Het autonoom leven staat onder druk. Mensen met een handicap die zelfstandig wonen, moeten bijvoorbeeld, elk jaar opnieuw, invullen hoe hun zorg er van minuut tot minuut uit ziet. Terwijl het volstrekt duidelijk is, dat hun handicap nooit zal verminderen of verdwijnen. Dit gaat tot op het detailniveau van tandenpoetsen. Iemand krijgt alleen hulp daarbij als dat op papier staat en als een arts opnieuw heeft verklaard dat zij die hulp nodig hebben. Voor iedere (verlenging van) voorziening(en) zijn steeds nieuwe medische verklaringen nodig.

Met verschillende maatregelen willen wij hier een einde aan maken:

- A. Stel één *allesomvattende* menselijke medische verklaring beschikbaar, die toegang geeft tot de verschillende voorzieningen op alle levensterreinen. Een simpel voorstel met een grote directe besparing. Een rekenvoorbeeld: uitgaande van 10.000 mensen, 10 verklaringen per jaar à €37, levert een besparing op van €3.700.000.
- B. Bevorder *maatwerk* door gemeenten. Laat de vraag van de cliënt (gesteund door deskundigen) bepalen wat nodig is. Ontmoedig het standaard, vaak niet passend aanbod van een gemeente. Dit bespaart veel overlegtijd en veel loze procedures. En nog erger, wat nu gebeurt: verspilling omdat de geboden, ook nog steeds dure, standaardvoorziening niet werkt. Persoon is niet geholpen, voorziening wordt niet benut. Geld is weggegooid.
- C. *Ontschot* de financiering van de voorzieningen (bijvoorbeeld met een

participatiebudget). Ook dit bespaart geld omdat er geen dubbelingen en/of overlap ontstaan of schrijnender nog: ingewikkeld getouwtrek over wat waar thuis hoort met als gevolg geen toekenning. Goede voorbeelden zijn: Integraal PGB in de gemeenten Woerden en Delft. Dit geeft enorme voordelen voor de zorgvrager en levert tegelijk een besparing op.

Resultaat van de voorgestelde maatregelen:

Een drastische vermindering van de bureaucratie en passende en levensbrede verstrekking van voorzieningen. Met als gevolg: kostenbesparing voor de verstrekkers en kwaliteit plus meer tijd van leven voor personen, die zelfs met maatwerkvoorzieningen, nog steeds al hun creativiteit nodig hebben om een beetje normaal te leven.

2. Bescherming van de financiële positie van mensen met een levenslange en levensbrede beperking en/of chronische ziekte. Deze groep mag geen hogere kosten hebben dan andere Nederlanders.

Wij Staan Op! vraagt uw aandacht voor de financiële positie van mensen met een levenslange en levensbrede handicap. Geschat wordt dat een kwart tot een derde van de mensen met een beperking in armoede leeft. Bovendien heeft het Nibud (zorguitgaven chronisch zieken en mensen met een beperking september 2016) gerapporteerd dat mensen met een beperking substantieel extra (zorg)kosten hebben als gevolg van hun handicap. Het is volgens ons noodzakelijk dat gericht, consistent en fijnmazig beleid ontwikkeld wordt dat een financieel gelijkwaardige positie waarborgt ten opzichte van de financiële positie van mensen zonder beperking of chronische ziekte. Een breed onderzoek naar de (onbedoelde) effecten van wet- en regelgeving op de inkomenspositie en de specifieke kosten van deze mensen is hiervoor nodig. De arbeidsmarktpositie moet worden versterkt zodat zij ook hun inkomenspositie kunnen verbeteren en een pensioen kunnen opbouwen. Negatieve financiële effecten van keuzes om samen te wonen moeten worden vermeden.

Wij Staan Op! vraagt om te laten onderzoeken wat er nodig is om verbetering in de huidige extra ongelijke situatie te brengen en om, beginnend met de nieuwe belastingwetgeving, expliciet rekening te houden met al deze mensen.

3. Betere toegankelijkheid treinen

Mobiliteit wordt ook als een van de rechten in het VN verdrag omschreven. De toegankelijkheid van het OV en dus ook van de treinen maakt hier een belangrijk deel van uit.

De NS heeft een planning voor het toegankelijk maken van het OV. De belangrijkste items zijn:

- Een uitbreiding van de in- en uitstaphulp met 45 stations binnen 10 jaar.
- Op hoogte brengen van de perrons voor 2030.

Die planning biedt voor de korte termijn dus nauwelijks soelaas. En over 10 jaar kunnen rolstoel- of scootmobiel-gebonden passagiers met deze planning nog steeds 250 stations in Nederland niet gebruiken. Het op hoogte brengen van de perrons is alleen effectief als de treinen aangepast zijn en dat is maar beperkt het geval. Dus, *als er verder niets gebeurt is er*



in 2030 (over 13 jaar) nog steeds zeer beperkt in- en uit stap hulp en zijn er nog steeds maar beperkt treinen zelfstandig toegankelijk.

Wij Staan Op! dringt er bij de regering op aan om nú passende maatregelen te nemen die toegang tot vervoer breder mogelijk maken en die waarborgen dat NS, als private partij zich rekenschap geeft van de noodzaak om te blijven investeren in toegankelijkheid en, naast het uitrollen van grote projecten, betrokken en actief zoekt en blijft zoeken naar creatieve oplossingen.

In dat kader, en vanuit het besef dat niet alles in één keer kan worden gerealiseerd stelt Wij Staan Op! een minimale aanpassing van het beleid voor die slechts een minimale investering vergt. Een kleine stap die echter wel al op korte termijn tot significant grotere toegankelijkheid van treinen kan leiden.

Er is een drietal typen toegankelijke treinen (Sprinters/lightrail) in gebruik bij de NS en bij andere vervoerders zoals Arriva. Dit betreffen bij NS de SLT (131) en de Flirt treinen (58) en de aankomende SNG (118). Deze gelijkvloerse instaptreinen doen tezamen veel stations aan. Veelal stations waar nu geen in- en uitstaphulp is. En stations waar de perrons niet op hoogte zijn. Met gevolg dat de toegankelijkheid van deze treinen niet benut kan worden, ook niet straks, na realisatie van bovengenoemde plannen van NS.

Wij stellen voor:

- A. Deze gelijkvloerse instaptreinen uit te rusten met een losse lichtgewicht loopplank, (zoals Arriva dit met succes ook doet waar zij rijden met de toegankelijke lightrail treinen) en de conducteur de verantwoordelijkheid te geven voor het in- en uit stappen van de rolstoel- of scootmobiel-gebonden reiziger op stations waar geen assistentie is. Voor de conducteur vrijwel geen meerwerk, omdat deze nu ook al meestal betrokken is bij het in- en uit stappen. Zij checken altijd bij hun passagiers waar ze eruit moeten. En vergeleken met de vaak lange intercity's heeft de conducteur van een sprinter overzicht over zijn hele trein. Dit vergt een eenmalige investering van : €153.500 (€500 (loopplank) x 307 (aantal toegankelijke treinen bij NS). En deze treinen te vermelden in de reisplanner.
- B. Prioriteit te geven aan aanpassing van de perronhoogte bij die perrons waar de toegankelijke treinen al rijden. Dit vergt geen extra investering, alleen een andere prioriteitstelling.
- C. In drie jaar tijd de in- en uitstaphulp uitrollen op die stations waar geen toegankelijke trein rijdt.
- D. Wij Staan Op! als ervaringsdeskundige en creatieve gesprekspartner te betrekken bij verdere ontwikkeling van het toegankelijkheidsbeleid.

4. Beschikbaarheid betaalbare toegankelijke woningen en keuzevrijheid van woongemeente.

Voor alle starters op de woningmarkt is er op dit moment een enorme schaarste. De wachtlijsten voor een betaalbare huurwoning zijn lang en kopen is onmogelijk. Voor mensen met een beperking die zijn aangewezen op een aangepaste woning met een lage huurprijs

zijn de problemen nog groter. Voor hen zijn er vaak ook geen alternatieven omdat een studentenkamer voor hen in bijna alle gevallen ongeschikt is, of wordt als zij afstuderen.

De problemen zijn door de regelgeving rond passend toewijzen in de Woningwet 2015 sterk toegenomen en met name de druk op de goedkope woningvoorraad, waarop mensen met een laag inkomen zijn aangewezen. Aangepaste woningen hebben vaak hogere huren omdat ze meestal groter zijn en ze ook anderszins hogere stichtingskosten hebben. Veel aangepaste woningen hebben daardoor dus een te hoge huur voor de doelgroep. En er zijn er simpelweg véél te weinig.

Wij vragen u:

- A. Om in de Woningwet 2015 voor mensen met een indicatie voor een aangepaste woning een voorziening te treffen bij de thans bestaande regels voor passend toewijzen.
- B. Om in het nieuwe Bouwbesluit toegankelijkheid en bruikbaarheid voor mensen met een beperking als standaard op te nemen. Al eerder is helaas vaak gebleken dat marktpartijen hier zonder regelgeving geen rekening mee houden en dat zij de vrijheid nemen om van standaarden uit te gaan, die al bij de planvorming, onbedoeld mensen met een beperking buiten sluiten met alle negatieve gevolgen van dien voor deze groep mensen.

Wij Staan Op! zet liever één stap echt, dan dat we praten over grote stappen en we vragen u met deze brief om datzelfde te doen.

Nu het VN-Verdrag voor de Rechten van Personen met een Handicap is geratificeerd zet Wij Staan Op! zich verder in om een verandering in Nederland te bewerkstelligen in mentaliteit en in werken aan oplossingen. We willen dat mensen met een handicap niet worden gezien als een aparte groep voor wie van alles in aparte wetten en regelingen moet worden geregeld, maar dat er met ons in plaats van over ons wordt gepraat. Inclusiever denken en doen, zien we als één van de manieren om dat te bereiken. Op deze manier, met de kennis van ervaringsdeskundigen, zorgen wij ervoor dat de uitvoering van het VN-verdrag in het land wordt gedaan.

Om de mensen met een handicap een gelijkwaardige positie te geven als burger van de samenleving blijven we steeds opnieuw investeren in de constructieve dialoog met de politiek en de samenleving. Maar ook blijven we organisaties, en individuele personen, bewust maken van de gemaakte keuze voor toegankelijkheid als de norm (door het aannemen van het VN-Verdrag), wat er nu moet gebeuren en wat ieder daar zelf aan gaat bijdragen.

Met vriendelijke groet,

Pauline Gransier.

Namens Wij Staan Op!

Wij Staan Op
Mevrouw P. Gransier
Geregracht 1B
2311 PA LEIDEN

Kenmerk: 201700318

Den Haag, 10 april 2017

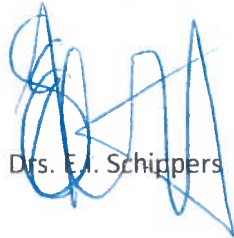
Geachte mevrouw Gransier,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'E.J. Schippers', written over the printed name.

Drs. E.J. Schippers



Aan: De informateur, drs. E.I. Schippers
p/a: Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Van: drs. M.A. van Hees, voorzitter Retailagenda
p/a: Ministerie van Economische Zaken
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

Datum: 4 april 2017
Betreft: Retailagenda

Geachte informateur,

De detailhandel is een belangrijke economische sector in ons land. Er werken ruim 780.000 mensen in de detailhandel, waaronder veel jongeren die er hun eerste werkervaring opdoen. De detailhandel is goed voor ongeveer 114.000 bedrijven die samen een bijdrage van €102 miljard per jaar aan onze economie leveren. Daarnaast vormen winkels samen met horeca het hart van de binnensteden en kernen en zijn winkelstraten een belangrijke factor voor de aantrekkelijkheid, vitaliteit en leefbaarheid van steden en dorpen.

De Retailagenda (2015-2017) is een gezamenlijke inspanning van alle stakeholders van de detailhandel en overheden met als doel het vergroten van het verdienvermogen en de werkgelegenheid in de sector, het verbeteren van de leefbaarheid in binnensteden en dorpskernen en het toekomstbestendig maken van de sector. Om dat mogelijk te maken hebben we 21 concrete afspraken gemaakt in de Retailagenda.

Structurele veranderingen in de retailsector

De laatste jaren zijn er structurele veranderingen in de detailhandel te zien. Door nieuwe technologie, veranderingen in bevolking en economische ontwikkelingen veranderen de wensen van de consument. De veranderingen gaan steeds sneller en hebben niet alleen effect op de retailers en hun werknemers, maar ook op vastgoedeigenaren, gemeenten en provincies en financiers. De afgelopen jaren heeft de retailsector veel faillissementen gekend, wat leidt tot veranderingen op de vastgoedmarkt, een overschot van winkeloppervlakte en een grotere behoefte aan flexibiliteit van winkelruimte. Flexibiliteit wordt ook van retailers en de werknemers verwacht. Om succesvol in te kunnen spelen op de nieuwe ontwikkelingen moeten zij wendbaar en innovatief zijn.

Gezamenlijke aanpak in de Retailagenda

Met de 21 afspraken uit de Retailagenda (2015-2017) willen we met elkaar – retailsector, vastgoedpartijen en overheid – de veranderingen realiseren die noodzakelijk zijn om van de retailsector weer een gezonde, vernieuwende en kansrijke sector te maken. Dat doen we met alle stakeholders en op alle niveaus, internationaal, landelijk, regionaal en lokaal.

We bieden een kennisplatform waarbij alle stakeholders kennis en ervaringen met elkaar delen. We zoeken nieuwe concepten en business-modellen. We vergroten ondernemersvaardigheden en kijken kritisch naar regelgeving. De Human Capital Agenda is een belangrijke opgave. Vanuit de Retailagenda wordt ingezet op het verbinden van MBO- en HBO-opleidingen met nieuwe ontwikkelingen en vraag van de markt. We willen met onderwijsvernieuwing en om- en bijscholingsmogelijkheden werknemers de kennis en kunde verschaffen voor nieuwe (online) markten.



Gemeenten zijn inmiddels samen met lokale stakeholders (winkeliers, horeca, vastgoedondernemers, culturele instellingen en bewoners) druk aan de slag met de RetailDeals. Hierin formuleren zij een visie en een concreet actieplan met duidelijke keuzes over kansrijke en kansarme winkelgebieden om leegstand te voorkomen. In totaal zijn er 84 RetailDeals gesloten, waarbij ca. 119 gemeenten zijn betrokken.

Daarnaast hebben alle twaalf provincies Provinciale RetailDeals gesloten. Met deze deals nemen provincies de regie in regionale samenwerking en afstemming en zetten (ruimtelijke) instrumenten in om vitale en toekomstbestendige winkelgebieden te realiseren en winkelleegstand tegen te gaan en te voorkomen.

Kansen met het nieuwe kabinet

De uitdaging blijft groot. Komende kabinetsperiode moeten we onverminderd blijven werken aan 'Sterke winkelgebieden, Investeren in mensen en Kansen voor ondernemerschap'. We willen blijven investeren in het onderwijs, vaardigheden van werknemers en ondernemers.

Nederlandse binnensteden en winkelcentra zullen een stevige transformatie moeten doormaken om ook voor de toekomst vitaal en aantrekkelijk te blijven voor bewoners en bezoekers uit de regio. Enkele tientallen steden zullen zich verder ontwikkelen als centrumgemeenten. Andere steden, vaak de wat kleinere, zullen zich moeten beraden op hun positie en hun ambities bij moeten stellen. Provincies en gemeenten formuleren gezamenlijk kwantitatieve doelstellingen om de overcapaciteit te verminderen en kansarme winkels en winkelgebieden te transformeren. In alle gevallen is het zaak na te denken over een andere samenstelling van de binnenstad, met andere functies en meer afwisseling.

Het gaat om de leefbaarheid rond winkelcentra en binnensteden, om nieuwe concepten met geïntegreerde functies als met wonen, zorg, cultuur en horeca en om het structureel versterken van de lokale en regionale economie. Investeringsprogramma's in omvangrijke transformatielocaties komen moeizaam van de grond door hoge ontwikkelkosten en terugverdientijd. Voor krimpgebieden is het ontbreken van alternatieve functies een extra handicap om tot succesvolle transformatie te komen. Voor deze opgaven geldt dat decentrale overheden en ondernemers het niet alleen kunnen. Voor het transformeren naar andere bestemmingen zijn stevige bestuurlijke besluiten en financiële prikkels nodig. In dit opzicht sluit de analyse en oplossingsrichting van de Retailagenda goed aan bij het investeringsprogramma Bruisende Binnensteden (onderdeel van NL Next Level geïnitieerd door VNO-NVW en MKB-Nederland).

Wij willen graag met het nieuwe Kabinet voortbouwen op het werk en de inzichten van de Retailagenda. Noodzakelijk is een aanpak met bestuurlijke maar ook financiële ruimte voor regionale oplossingen. Een aanpak gericht op niet-vrijblijvende samenwerking. Een aanpak met een stimulerende en waar nodig een coördinerende rol voor het rijk, die investeert in de transformatie van steden en kernen en in de detailhandel als grote economische sector die dicht bij de burgers staat.

Hoogachtend,

Marijke van Hees (voorzitter Retailagenda), namens partijen verbonden aan de Retailagenda



De volgende partijen werken samen aan de uitvoering van de Retailagenda

- Detailhandel Nederland
- FNV Handel CNV Dienstenbond
- G32 stedennetwerk
- INretail
- IPO
- IVBN
- Kenniscentrum Handel
- MKB Nederland
- Nederlandse Raad voor Winkelcentra
- NBTC
- Nederlandse Vereniging van Banken
- Platform de Nieuwe Winkelstraat
- Platform31
- Raad Nederlandse Detailhandel
- Thuiswinkel.org
- Universiteit van Amsterdam
- Vakcentrum
- Vastgoed Belang
- Vereniging Nederlandse Gemeenten

Ministerie van Economische Zaken
Retailagenda
Mevrouw M. van Hees
Postbus 20101
2500 EC DEN HAAG

Kenmerk: 201700320

Den Haag, 10 april 2017

Geachte mevrouw Van Hees,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,


Drs. E. J. Schippers



Aan de informateur van het nieuwe kabinet
Mevrouw drs. E.I. Schippers
Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Betreft: *aanstelling minister van Dierenwelzijn*

Amsterdam, 6 april 2017

Geachte mevrouw Schippers,

Het welzijn van dieren gaat veel Nederlanders aan het hart, zo bleek tijdens de Tweede Kamerverkiezingen in maart. De 'groene' partijen behaalden een enorme winst en ook andere politieke partijen uitten zich diervriendelijk toen hen werd gevraagd te reageren op een aantal stellingen voor de Dierenkieswijzer van de Dierencoalitie. Toch maakt de Sophia-Vereeniging zich zorgen over het dierenwelzijn in Nederland in de komende kabinetsperiode. Sinds de inwerkingtreding van de Wet Dieren in 2013 is het beleid hieromtrent gericht op minder wettelijke regels. De verantwoordelijkheid voor dierenwelzijn ligt voor een groot deel bij de sector zelf, terwijl daar de economische motieven vaak zwaarder wegen dan de gezondheid en het welzijn van de dieren.

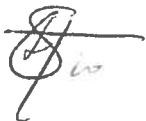
Om de belangen van de dieren te waarborgen, verzoekt de Sophia-Vereeniging het nieuwe kabinet om een minister van Dierenwelzijn aan te stellen. Met een volwaardige bevoegdheid kan deze zich inzetten voor adequate dierenbeschermende maatregelen en een strenge controle daarop. Het uitgangspunt zou moeten zijn dat dieren een intrinsieke waarde hebben die beschermd moet worden. Daarvan profiteren niet alleen de miljoenen dieren in de bio-industrie, de laboratoria, de bontfokkerijen en de entertainmentindustrie, ook huisdieren zouden er enorm bij gebaat zijn als zij door de wetgever niet meer louter beschouwd worden als een product waarmee winst te behalen valt.

Exemplarisch is de btw die geheven wordt op diergeneeskundige handelingen. Voor huisdieren geldt het hoge tarief van 21%, omdat zij worden beschouwd als een luxeproduct. Volgens de Sophia-Vereeniging en zo'n 40.000 steunbetuigers is medische zorg voor dieren geen luxe maar noodzaak en zou het dierenwelzijn enorm gebaat zijn bij een belastingverlaging. Tot op heden weigert de staatssecretaris ons verzoek, onder meer vanwege de inkomstenderving. Ook op het gebied van handel en fokkerij blijven dierenbeschermende maatregelen uit, omdat die de marktwerking en daarmee de economie in de weg staan.

Een beschaafd land zou niet moeten verdienen aan het lijden van dieren, zo vindt de Sophia-Vereeniging. Het welzijn van dieren kan niet worden overgelaten aan een sector die zijn bestaansrecht ontleent aan kiloknallers, bontkragen en dierenshows, aan het fokken van dieren met ziekmakende uiterlijke kenmerken, aan het verhandelen van dieren via het internet, dierenwinkels en tuincentra en aan het houden van dieren die in gevangenschap een abominabel leven leiden.

De Sophia-Vereeniging verzoekt het nieuwe kabinet om een voortrekkersrol aan te nemen en de gezondheid en het welzijn van dieren in Nederland niet meer afhankelijk te laten zijn van economische motieven. Met het aanstellen van een minister van Dierenwelzijn wordt gehoor gegeven aan de maatschappelijke roep om duurzaam beleid dat bijdraagt aan een samenleving waarin we respectvol omgaan met mensen, dieren en milieu. Wij hopen dat u tijdens de formatie kans ziet om bovenstaande mee te nemen in uw overwegingen en wij gaan graag met u in gesprek over het belang van deze nieuwe post.

Hoogachtend,
Namens de Koningin Sophia-Vereeniging tot Bescherming van Dieren,



Drs. S. van Horck (Steffie)
Directeur

Een kopie van deze brief is verstuurd naar de fractievoorzitters van de politieke partijen in de Tweede Kamer.

Sophia Vereeniging
Mevrouw drs. S. van Horck
Nieuwezijds Voorburgwal 153
1012 RK AMSTERDAM

Kenmerk: 201700322

Den Haag, 10 april 2017

Geachte mevrouw Van Horck,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

Drs. E.I. Schippers

Brief aan de informateur,
mevrouw E.I. Schippers
p/a Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Anna van Buerenplein 43
2595 DA Den Haag
Postbus 90608
2509 LP Den Haag
Telefoon 070 - 2055 000
secretariaat@netbeheernederland.nl
www.netbeheernederland.nl

Ons kenmerk BR-17-1289
Behandeld door Kirsten Wilkeshuis
Telefoon 070 - 205 50 27
E-mail kwilkeshuis@netbeheernederland.nl
Datum 6 april 2017

Onderwerp Energietransitie & regeerakkoord

Geachte mevrouw Schippers,

Het volgende kabinet zal grote stappen moeten zetten op het vlak van de energietransitie. Dit vraagt om een heldere koers en om concrete beleidsmaatregelen. 'Parijs' verbindt ons in de opgave naar een duurzame toekomst. Om deze transitie te laten slagen, moeten burgers, bedrijven en overheden gezamenlijk de schouders eronder zetten en innovatieve oplossingen bedenken en mogelijk maken. Als netbeheerders geven wij u graag mee hoe wij een optimale bijdrage aan de energietransitie kunnen leveren door de veranderingen waar burgers en bedrijven voor komen te staan te faciliteren.

Goede infrastructuur met efficiënte en slimme oplossingen

Netbeheerders werken continu aan een betaalbaar, betrouwbaar en toegankelijk energienet. De maatschappij verwacht dat netbeheerders slimme en efficiënte keuzes maken, zeker nu de energietransitie om nieuwe investeringen vraagt. Netverzwaring is daarbij niet per definitie de optimale oplossing. Netbeheerders hebben daarom duidelijke nieuwe spelregels nodig die ruimte geven voor andere oplossingen.

Integrale energiewet voor elektriciteit, (bio)gas en warmte

De voortdurende ontwikkelingen en innovaties op het gebied van energiebesparing en hernieuwbare energie vragen om flexibiliteit tussen de verschillende spelers. Een nieuwe, brede energiewet moet ruimte scheppen voor nieuwe en bestaande producenten van energie, gebruikers en netbeheerders om tot lokale, duurzame oplossingen te komen en moet antwoord geven op vragen zoals hoe in de toekomst de kosten van de energie-infrastructuur worden verdeeld. Deze wet moet bovendien borgen dat nieuwe marktpartijen dezelfde toegang

hebben tot het energienet als bestaande aanbieders. De Energieagenda biedt handvatten voor zo'n integrale wet voor elektriciteit, hernieuwbaar gas en warmte en moet nu worden omgezet naar een nieuw wetsvoorstel.

1. Regel in de nieuwe energiewet in ieder geval de volgende punten:
 - a) Verantwoordelijkheid voor gemeenten om samen met de netbeheerders een plan voor lokale energievoorziening te maken. Geef hen de mogelijkheid om keuzes te maken die lokaal het beste passen, zoals all electric, biogas via het bestaande gasnetwerk, een tussenvorm met hybride warmtepompen, of warmtenetten;
 - b) Zorg ervoor dat in wijken en buurten die van het aardgas af willen onafhankelijk beheer van alle toekomstige energie-infrastructuur verzekerd is. Het is logisch om dit bij netbeheerders te beleggen, omdat netbeheerders al de competenties hebben om energie-infrastructuur, gebaseerd op een integrale afweging van elektriciteit, duurzaam gas en/of duurzame warmte, veilig en efficiënt aan te leggen en te beheren en daarbij te zorgen voor toegang van derden tot het net; en
 - c) Flexibele ruimte voor het netwerkbedrijf en de daarvan onderdeel uitmakende netbeheerder, om te innoveren om in de energietransitie het energiesysteem bereikbaar, betrouwbaar en betaalbaar te houden.

Veegwet

Het maken van een brede energiewet kost tijd. Een aantal kwesties kan daar niet op wachten en moet op korte termijn worden geregeld.

2. Begin daarom met een snelle veegwet voor in ieder geval de verkabeling (ondergronds leggen) van 110/150Kv netten en het schrappen van de gasaansluitplicht voor nieuwe woningen.

Met deze twee punten kunnen netbeheerders als onafhankelijke publieke bedrijven optimaal bijdragen aan de belangrijke en omvangrijke energietransitie waar we gezamenlijk aan werken. Wij willen er samen met burgers, bedrijven en overheden de schouders onder zetten op weg naar een CO₂-arme energiehuishouding in 2050. Namens alle netbeheerders wens ik u veel wijsheid en succes bij uw taak als informateur.

Met vriendelijke groet,



André Jurjus
directeur

Gebruik de Energieagenda voor een integrale energiewet

Wat is er aan de hand?

In het Energieakkoord is afgesproken dat in 2023 16% van de totale energievoorziening duurzaam is.

In Klimaatakkoord van Parijs is zelfs afgesproken om in 2050 klimaatneutraal te zijn.

Het Kabinet Rutte II heeft 2016 gebruikt om in gesprek te gaan met alle betrokken partijen in het Energielandschap in het kader van de Nationale Energiedialoog. In totaal zijn 150 events georganiseerd door ruim 70 verschillende organisaties en hebben 3000 mensen actief aan de dialoog bijgedragen.

De input van de Energiedialoog is verwerkt in de Energieagenda. De Energieagenda stuurt op CO2 reductie. Netbeheer Nederland denkt dat dit een goede stap zet in de richting van duurzaam en toekomstbestendig energiebeleid.

Een nieuwe, brede energiewet moet ruimte scheppen voor alle betrokkenen om tot lokale, duurzame oplossingen te komen en keuzes maken over de verdeling van de kosten. Deze wet moet bovendien borgen dat nieuwe marktpartijen dezelfde toegang hebben tot het net als bestaande aanbieders. Deze wet moet aansluiten bij het Europese *Clean Energy for all Europeans* pakket.

Dit laat onverlet dat een aantal onderwerpen op korte termijn geregeld zouden moeten worden in een veegwet. Zoals het schrappen van de gasaansluitplicht voor nieuwbouw en verkabeling voor 110 en 150kV netten.

Wat is nodig?

Stel een integrale energiewet vast, waarin de volgende punten uit de energieagenda zijn verwerkt:

- Geef gemeenten de verantwoordelijkheid om samen met de netbeheerders een plan voor lokale energievoorziening te maken. Geef hen de mogelijkheid om keuzes te maken die lokaal het beste passen, zoals all electric, biogas via het bestaande gasnetwerk, een tussenvorm met hybride warmtepompen, of warmtenetten;
- Zorg dat in wijken en buurten die van het aardgas af willen onafhankelijk beheer van alle toekomstige energie-infrastructureur verzekerd is. Het is logisch om dit bij netbeheerders te beleggen, omdat zij al de competenties hebben om energie-infrastructureur, gebaseerd op een integrale afweging van elektriciteit, duurzaam gas en/of duurzame warmte, veilig en efficiënt aan te leggen en te beheren en daarbij te zorgen voor toegang van derden tot het net; en
- Flexibele ruimte voor het netwerkbedrijf en de daarvan onderdeel uitmakende netbeheerder, om te innoveren om in de energietransitie het energiesysteem bereikbaar, betrouwbaar en betaalbaar te houden.

Kortom, benut de potentie van netbeheerders als neutrale marktfacilitator en geef hen de sleutelrol in de energietransitie die hen zowel in de Energieagenda als vanuit het Europees beleid expliciet wordt toegedicht.

netbeheer  **nederland**

energie in beweging

A. Laat gemeenten en netbeheerders de energietransitie lokaal vormgeven

Wat is er aan de hand?

De verduurzaming van de gebouwde omgeving en de meest efficiënte energiemix verschilt per wijk. Goed geïsoleerde wijken kunnen all-electric, buitenwijken onttrekken warmte uit de industrie en flats ontwikkelen een eigen, slim warmtenet. Kortom, de energietransitie is maatwerk, waarbij deskundig en onafhankelijk advies en beheer essentieel is.

Netbeheerders kennen de infrastructuren in de wijken, de gebruikers en de mogelijkheden op lokaal niveau. Netbeheerders kunnen gemeenten ondersteunen bij het zoeken van een geschikte invulling van de warmtevraag en het toepassen van flexibiliteit.

Bovendien zijn de publieke netwerkbedrijven, waar netbeheerders onderdeel van uitmaken, in handen van de lokale en regionale overheden. VNG en IPO hebben kenbaar gemaakt dat zij het liefste in samenwerking met netwerkbedrijven de energietransitie vorm willen geven. Het zijn hun eigen bedrijven en zij streven dezelfde doelen en belangen wat de garantie geeft dat het publieke belang wordt gediend.

Wat is nodig?

- Geef gemeenten de ruimte om gebruik te maken van de kennis en ervaring van netbeheerders en netwerkbedrijven.
- Geef gemeenten de regie en laat hen samen met de burgers en de netbeheerders een plan (omgevingsvisie) opstellen voor de lokale energietransitie. Daarin moet ook aandacht zijn voor regionale inpassing; de infrastructuur houdt immers niet op bij de gemeentegrenzen.
- Laat gemeenten en netbeheerders samen op zoek gaan naar de juiste energie-infrastructuur.
- Zet stevig in op energiebesparing in de gebouwde omgeving en ontwikkel daarvoor beleidsinstrumentarium, zoals gebouwgebonden financiering om energiebesparing te stimuleren.

netbeheer  nederland

energie in beweging

B. Zorg voor onafhankelijk beheer van alle energie-infrastructuur

Wat is er aan de hand?

Nog steeds worden er nieuwbouwwijken opgeleverd met aansluitingen op aardgas, maar Nederland moet van het aardgas af.

Het is daarom nodig om nieuwe innovatieve energie-infrastructuren aan te kunnen leggen, zoals warmtenetten. Het voordeel van warmtenetten is dat deze netten warmte kunnen leveren van duurzame bronnen, denk aan groene stroom, groen gas, restwarmte, aardwarmte en omgevingswarmte.

Inmiddels kent Nederland dertien grootschalige en 7000 kleine warmtenetten en voorziet hiermee in 4% van de nationale warmtevraag. Het Planbureau voor de Leefomgeving heeft recent berekend dat warmtenetten de potentie hebben om de helft van de benodigde warmte te leveren. Dat is grofweg een kwart van de totale energiebehoefte. Hiermee zijn warmtenetten essentieel voor het spoedig voltooien van de energietransitie.

Om te zorgen voor betrouwbare warmtenetten met een eerlijke warmteprijs moeten warmtenetten net als de huidige elektriciteits- en gasnetten aangelegd en beheerd worden door onafhankelijke netbeheerders.

Wat is nodig?

- Het reguleren van warmtenetten moet in de integrale energiewet opgenomen worden.
- Nieuwe warmtenetten moeten aangelegd en beheerd worden door onafhankelijke netbeheerders.
- Zo zijn gebruikers verzekerd van een betrouwbaar, betaalbaar en toegankelijk warmtenet met een op kostprijs gebaseerde, eerlijke warmteprijs.
- Ook toekomstige energie-infrastructuren moeten onafhankelijk aangelegd en beheerd worden. Zo wordt het in de toekomst bijvoorbeeld mogelijk om de bestaande gasinfrastructuur in te zetten voor waterstofgas.

netbeheer  **nederland**

energie in beweging

C. Geef netbeheerders de ruimte voor innovaties

Wat is er aan de hand?

Van belang is flexibele ruimte om te innoveren voor het netwerkbedrijf en de daarvan onderdeel uitmakende netbeheerder en om in de energietransitie het energiesysteem bereikbaar, betrouwbaar en betaalbaar te houden. Deze pilots zijn broodnodig.

Er moeten slimme oplossingen gevonden worden voor nieuwe uitdagingen. Zo wekken steeds meer burgers energie op en geven dit terug aan het net. Op zonnige dagen met veel wind wordt vele malen meer energie opgewekt dan op windstille winterdagen. Door het energiegebruik te beïnvloeden met behulp van innovaties op het gebied van bijvoorbeeld flexibiliteit kan optimaal gebruik worden gemaakt van de beschikbare energie. Bovendien hoeven de netten niet verzwaaard te worden; een kostbare en onnodige operatie.

De ACM toetst deze activiteiten achteraf. Enkele zeer succesvolle pilots hebben waardevolle informatie over nieuwe marktmodellen opgeleverd. Informatie die door marktpartijen gebruikt kan worden voor nieuwe business. Dit onderstreept het belang van de ruimte voor netbeheerders en de meerwaarde van het systeem van toetsing achteraf.

Wat is nodig?

- Creëer ruime, flexibele experimenteer mogelijkheden voor netbeheerders. Zodat de energietransitie, met behulp van innovaties, versneld kan worden.
- Geef het netbeheer de ruimte om gebruik te maken van flexibiliteit en zet in op energiebesparing, zodat netbeheerders hun netten niet onnodig hoeven te verzwaren. Er moet ruimte zijn om alternatieven te benutten als dat lagere maatschappelijke kosten meebrengt.
- Laat de ACM, net als nu het geval is, de activiteiten achteraf toetsen.
- Geef geen ruimte aan onnodige bureaucratie die de energietransitie vertraagt.
- Erken de sleutelrol van netbeheerders in de energietransitie als neutrale marktfacilitator en leg netbeheerders en netwerkbedrijven geen beperkende regelgeving op, zoals voorgesteld wordt in de wet VET.

